

२५०१

श्री

जीवविचार प्रकरण.

वालावबोध सहित.

आ ग्रंथ

जीवोनी जातियो संबंधी संक्षेपविचार जा

णवानो इच्छा करनार विवेकी सज्ज

नोने पठन पाठन करवाने अर्थ

शा० श्रीमसिंह माणकारुख श्रावकें

श्री मुंवापुरीमध्ये

निर्णयसागर मुद्रायंत्रमां मुद्रित कराव्ये

संवत् १९४१ ना आपादशुद्ध द्वितीया.

२५०१

॥ ॐ श्री गौतमाय नमः ॥

॥ अथ श्री जीवविचार प्रकरण प्रारंभः ॥

प्रथम ग्रंथकर्ता श्रीशान्तिसूरि, आद्यमां मंगलाचरण करतां प्रयोजनादिकतुं सूचन करे ने:-

॥ आर्यावृत्तं ॥

नुवण पईवं वीरं, नमिऊण नणामि
अबुह बोहवं ॥ जीव सरूवं किंचि
वि, जह नणियं पुवसूरीहिं ॥ १ ॥

अर्थ:- (नुवण के०) त्रय्य नुवन, एटने चतुर्दश रज्ज्वात्मक जे लोक, तेनेविषे (पईवं के०) प्रदीप समान अने सकल पापने दूर करनारा एवा (वीरं के०) श्रीमहावीर स्वामीने, (नमिऊण के०) नमस्कार करीने, (जह के०) जेम, (पुवसूरीहिं के०) सुधर्म स्वाम्यादिक पूर्वसूरिउएं, (नणियं के०) पोताना आगममां प्रगट कयुं ने, तेम हुं पण, (अबुहबोहवं के०) तत्त्व विचारनेविषे अज्ञानी जीवोने बोध यवाने अर्थे, (किंचिवि के०) लेशमात्र, (जीवसरूवं के०) जीवनुं स्वरूप, (नणामि के०) कहुं बुं ॥ १ ॥

હવે જીવના જેદ કહી બતાવે છે:-

જીવા મુત્તા સંસારા, રિણો અ તસ યાવ
રા અ સંસારી ॥ પુઢવિ જલ જલણ
વાઝ, વણસ્સઈ યાવરા નેચ્છા ॥ ૨ ॥

અર્થ:- (જીવા કે ૦) જીવ તે એક મુક્તિના તથા
બીજા સંસારી, એ બે પ્રકારના છે; તેઓમાંના (મુ
ત્તા કે ૦) જેઠ સકલ કર્મરૂપ પટલોનો હ્રય ક
રીને મુક્તિ પદને પામ્યા છે, તેઠ સિદ્ધ જીવો કહેવા
ય છે; (અ કે ૦) તથા (સંસારિણો કે ૦) જેમાં સંસૃ
તિને પમાય છે તે સંસાર કહેવાય છે, એવા સંસારની
નરકાદિ ચાર ગતિઝમાં જેઠ ઝ્રમણ કરે છે, તેઠ
સંસારી જીવો કહેવાય છે; તે (સંસારી કે ૦) સં
સારી જીવના એક (તસ કે ૦) ત્રસ (અ કે ૦) વલી
બીજા (યાવર કે ૦) સ્થાવરા, એ બે પ્રકાર છે; તેઝમાં
ના સ્થાવર જીવોના પાંચ પ્રકાર છે, તે આ પ્રમાણે:-
એક (પુઢવિ કે ૦) પૃથ્વીકાય, બીજા (જલ કે ૦)
પાણી તે અપ્કાય, ત્રીજા (જલણ કે ૦) જ્વલન તે
અગ્નિકાય, ચોથા (વાઝ કે ૦) વાયુકાય, પાંચમા
(વણસ્સઈ કે ૦) વનસ્પતિકાય, તે એવી રીતે (આ

वरा के०) स्यावर जीवो (नेआ के०) जाणवा ॥ १ ॥

हवे ए स्यावर जीवोना जेदमां अनुक्रमें प्रात
अएला पृथ्वीकाय जीवोना जेद कहे ठे:-

फलिह मणि रयण विहुम, हिंगुल ह
रियाल मणसिल रसिंदा ॥ कणगाइ
धाउ सेढी, वन्नि अ अरणेद्वय पलेवा
॥ ३ ॥ अप्रय तूरी ऊसं, मढी पाहा
ए जाइउ एंगा ॥ सोवीरं जण लू,
णाइ पुढविजेआइ इच्चाई ॥ ४ ॥

अर्थ:- (फलिह के०) स्फटिक प्रसिद्ध ठे, (म
णि के०) मणि ते चंड कांतादिक अथवा जे समुद्रमां
उत्पन्न आय ठे ते, तथा (रयण के०) रत्न ते वज्र
कर्कतनादिक अथवा जे खाणमां उत्पन्न आय ठे ते,
(विहुम के०) परवालां अथवा विडुम; (हिंगुल के०)
हिंगलो, (हरियाल के०) हडताल, (मणसिल के०)
मणसील, (रसिंदा के०) पारो अथवा रसेंइ; (कण
गाइ धाउ के०) कनकादि धातु सात ठे:- सोनुं, रूपुं,
त्रांबुं, कथीर, जसत, शीसुं, तथा लोहोदुं; ए अग्निसंयो

(૪)

ગના અજાવેં પૃથ્વીકાય છે અને અગ્નિસંયોગેં તેજકા
ય છે. (સેઢી કે૦) સ્વહી માટી અથવા ચાક કહે
વાય છે તે, (વન્નિ કે૦) હરમજી અથવા લાલ રં
ગની માટી યાય છે તે, (અરણેટ્ટય કે૦) પાપાણ
ના કટકાની સાથેં મલેલી ધોલી માટી યાય છે તે
તથા (પલેવા કે૦) એક જાતિનો પાપાણ છે
॥ ૩ ॥ (અપ્પય કે૦) પાંચ વર્ણનો અજરસ, તે
સોની લોકોને સોનું તપાવવાના ઉપયોગમાં આવે છે
અથવા વૈદ્ય લોકો એની જસ્મ વગેરે કરીને ઔષધિ
માં વાપરવાને કામેં લગાડે છે; (તૂરી કે૦) એક
જાતિની માટી છે, તે કાપડને પાસ દેવાના કામમાં
ઓવે છે; (કસં કે૦) એ પણ એક જાતિની માટીજ
છે, પણ દ્વાર જૂમિમાં ઉત્પન્ન થયાથી દ્વાર અથવા
સ્વારો એ નામેં ડેલવાય છે, એવી રીતેં (મટ્ટી કે૦)
માટી અને (પાહાણ કે૦) પાપાણ, એ બે પદાર્થો
ની કાલી, નીલી, રાતી, પીલી અને ધોલી એવી
(જાડુણેગા કે૦) અનેક જાતીયો છે તે બધી
તથા (સોવીરંજણ કે૦) એ સુરમો એવે નામેં ડેલવા
ય છે તે આંશમાં અંજાય છે. (લૂણાડ કે૦) સૈંધવ,
સાજી, જિંડલવણ, કાચલવણ, તથા સમુડલવણ,

(૫)

(ઇચ્છાઈ કે૦) ઇત્યાદિ, (પુઠવિજ્ઞેઆઈ કે૦) પૃથિવી
કાયસંસારી જીવોના જેદ કહેવાય છે ॥ ૪ ॥

હવે બાદર અપ્કાય જીવોનું વર્ણન કરે છે:-

જોમં તરિક્ક મુદગં, ઝંસા હિમ કરગ
હરિતણૂ મહિઆ ॥ હંતિ ઘણોદહિ
માઈ, જેઆણેગા ય આઊસ્સ ॥ ૫ ॥

અર્થ:- (જોમં કે૦) કૂપાદિનું પૃથ્વીમાં રહેલું,
તથા શિરોપાનીય, એ બધું જૂમિજલ કહેવાય છે; (ઝં
તરિક્કમુદગં કે૦) સરોવરાદિકનેવિષે જે મેઘનું પા
ણી જરાય છે, તે અંતરિક્ષ ઉદક કહેવાય છે. (ઝંસા
કે૦) ઝંસનું પાણી, એ તુપાર અથવા ઝાકલ પ
ણ કહેવાય છે; (હિમ કે૦) હિમ પડ્યાથી જે બંધા
ઈ જાય છે તે પાણી, (કરગ કે૦) વર્ષાઋતુમાં મેઘ
પડતાં વાયુના યોગે પાણી બંધાઈ કઠિણ થઈને ધોલા
પાષાણના કટકા જેવા પૃથ્વી ઉપર પડે છે, તે કરા અ
થવા કરક કહેવાય છે. (હરિતણૂ કે૦) ઝગેલા ઘા
સ પ્રમુખ વનસ્પતિના મોર અથવા માન પ્રમુખનાં પાં
દડાને ઢેડે જે પાણીના વિંડુ થાય છે તે હરિતનુ કહે
વાય છે, (મહિઆ કે૦) આકાશનેવિષે કોઈ સમયે

વાદલાં થઈ આવે છે તેના યોગેં અતિસૂક્ષ્મ જીણો જી
ણી પાણીની ઘૂંદો પડે છે, તે મહિકા અથવા ધૂમરી
નું પાણી કહેવાય છે, એવી રીતેં (આઘસસ કે०) અપ્
કાયના (ઘણોદહિમાઈ કે०) જેને આધારેં પૃથિવી
રહી છે તે ઘનોદધિઆદિ દેશને બીજા પણ (જેઆણેગા
કે०) અનેક જેદો (હુંતિ કે०) યાય છે, એ અપ્કાય
જીવોના જેદ કહ્યા ॥ ૫ ॥

હવે તેઝકાય જીવોના જેદ કહે છે:-

ઇંગાલ જાલ મુમ્મુર, ઝકા સણિ કણ
ગ વિક્રુમાઈઆ ॥ અગણિ જિઆણં
જેઆ, નાયઘા નિગણબુદ્ધી ॥ ૬ ॥

અર્થ:- (ઇંગાલ કે०) જ્વાલા વિનાનો અગ્નિ, કાષ્ઠ
પ્રમુખ વસ્તુતું સત્ત્વ જ્યારેં બલી જાય છે, ત્યારેં અગ્નિ
ની જ્વાલાનો નાશ થઈ જાય છે, અને રક્ત રત્નની પઠેં
ચલકિત કકડા થઈ રહે છે, તે અંગાર કહેવાય છે;
(જાલ કે०) જ્વાલાનો અગ્નિ (મુમ્મુર કે०) અગ્નિની
જ્વાલામાંથી જે સૂક્ષ્મ કણ નિકલે છે તે ત્રાસદિ અથ
વા ત્રાસડા કહેવાય છે; (ઝકા કે०) કોઈક કાલને
વિષે આક્રાશમાંથી અગ્નિની વૃદ્ધિ યાય છે, અથવા

नक्षत्रो पडे ते ते उडकापात कहेवाय ते, (असणी के०) वज्रनो मार मारतां तेमांथी अग्नि पडे ते ते अ शनि कहेवाय ते, (कणग के०) कोइक कालनेविषे आकाशमां अग्निना तणखा ऊडता देखाय ते ते कन क एटले कणीआनो अग्नि कहेवाय ते. (विष्णुमाईआ के०) विजजी आदिक ते वर्पाकतु प्रमुख कोइ पण क्तुमां ज्यारें मावतुं थाय ते, त्यारें कोई वखतें आ काशथी विजजी पृथिवी उपर पडे ते, ते विद्युत्पात क हेवाय ते, इत्यादिक (अगणिजिआणं के०) अग्नि कायसंसारी जीवोना (जेआ के०) जेदो ते (निउ णबुद्धीए के०) निपुण एटले सूक्ष्म बुद्धिएं करी (नायबा के०) जाणवा योग्य ते ॥ ६ ॥

हवे वायुकाय जीवोना जेद कहे ते:-

उप्लामग उक्कलिआ, मंमलि मुहसु
 ध गुंजवाया य॥ घणतणु वायाईया,
 जेया खलु वाउकायस्स ॥ ७ ॥

अर्थ:- (उप्लामग के०) आकाशनेविषे जे वायु तृणादिकना ठेडाने च्रमावे ते, ते उप्लामक वायरो क हेवाय ते; (उक्कलिआ के०) जे वायु, रही रुहीने वा

(૬)

તો હોય તે ઉત્કલિક વાયુ કહેવાય છે. (મંમલિ કે૦) એ વિંટોલિત અથવા મંમલિક વાયુ કહેવાય છે. (મુદ્દસુદ કે૦) મુખમાંથી ફૂંક દીધાથી જે વાયુ ની કાઢે છે તે મુદ્દસુદ વાયુ કહેવાય છે, (ગુંજવાયાય કે૦) જે ગુંજારવ કરે. તે ગુંજવાયુ કહેવાય છે, (ઘણતણુ કે૦) જે બે વાયુને આધારે નરક રહેલાં છે, તે એક ઘનવાયુ બીજો તનવાયુ કહેવાય છે, એવી રીતે એ (સ્વલ્પ કે૦) નિશ્ચયે કરી (વાયાર્થ્યા કે૦) વાતાદિક (વાતકાયસ્સ કે૦) વાયુકાય સંસારી જીવોના (જેયા કે૦) જેદો જાણવા. એવી રીતે ઠ ગાથાયેં કરી પૃથિવી, અપ્, તેજ તથા વાયુકાય ના જેદ કહ્યા ॥ ૭ ॥

હવે વનસ્પતિકાયના જેદ કહે છે:-

સાહારણ પત્તેઆ, વણસડ્ જીવા હ
હ સુએ જણિઆ ॥ જેસિમણંતાણં
તણુ, એગા સાહારણા તેઝ ॥ ૮ ॥

અર્થ:- (વણસડ્ જીવા કે૦) વનસ્પતિકાય જીવો તે એક (સાહારણ કે૦) સાધારણ અને બીજા (પત્તેઆ કે૦) પ્રત્યેક. એ (હહા કે૦) બે પ્રકારના

(९)

(सुए के०) सिद्धांतोने विषे (नणिआ के०) कहेला ठे.
तेउमां (जेसिमणंताणं के०) जे अनंत जीवोनुं (तणु
एगा के०) एक शरीर होय (तेऊ के०) तेउ (साधारणा
के०) साधारण वनस्पतिकाय जीवो जाणवा ॥ ७ ॥

हवे बे गाथाएं करी ए साधारण वनस्पतिकाय
जीवोना जेद कहे ठे:—

कंदा अंकुर किसलय, पणगा सेवाल
जूमिफोडा अ ॥ अल्लय तिय गज्जर
मो, ठ वहुला येग पल्लंका ॥ १९ ॥
कोमल फलं च सवं, गूढसिराइ सिणा
इ पत्ताइं ॥ योहरि कुँआरि गुग्गुलि,
गलो य पमुहाइ बिन्नरुहा ॥ २० ॥

अर्थ:— (कंदा के०) सूरणादि सर्व जातिनां कंद,
(अंकुर के०) बाहेर निकलेला अंकुर (किसलय के०)
सर्वे जातिनां कुपलना नवा टसा फूटे ते पातरां जा
णवां (पणगा सेवाल के०) पांच वर्णनी सेवाल जे
पाणीनी उपर रंग रंगनी फूलिउं थाय ठे ते, (जूमि
फोडा के०) वर्षाकालमां उत्रना आकारें पृथ्वीमांथी

नीकले ठे ते. (अ के०) वली (अन्नयतिय के०) आर्दक
 त्रिक एटले लीलुं आदूं, लीली हजदर, तथा लीलो कचू
 रो, (गङ्गार के०) गाजर, (मोड के०) मोथ (वहुलो
 के०) वधुलो नामें शाकविशेष, (येग के०) धामुरा,
 येगी, (पल्लंका के०) पलंक ए नामतुं शाकविशेष ठे एने
 लोको पालखुं कहे ठे ॥ ए ॥ (च के०) वली (कोमल
 फलं सवं के०) सर्व कोमल फल एटले जेमां बीज
 ययां न होय ते, (गूढसिराई के०) जेनो कणशलो
 अथवा पोंक ठानो होय, एटले जेना कण पाधरा दे
 खाता न होय, अथवा जेनी नसो के सांथ्यो स्पष्ट दे
 खाती न होय त्यां सूधी ते अनंतकाय जाणवा (सि
 णाऽपत्ताई के०) सणादिकनां पातरां आदि शब्दें करी
 जारनां पातरां पण लेवां. (थोहरि के०) थोहरनी
 सर्व जाति, एमां कांढालो तथा खुरसाणी पण जा
 णवो. (कुंआरि के०) कुंआरि आय ठे ते लोकमां
 प्रसिद्ध ठे, एने घरमां उंची टांगी होय तो पण सू
 काती नथी किंतु नवा मोर नीकलता जाय ठे. (गुग्गु
 लि के०) गूगल प्रसिद्ध ठे. (गलोयपमुहा के०) गडूची
 प्रमुख एने गडू पण कहे ठे, ए वल्लीने आकारें आय
 ठे, ए ज्वरादिक मटाडवानी औषधिविशेष ठे. (आऽ

के०) ए आदें देइने सर्वे जे (विन्नरुहा) ठेयां थ
कां पण वाव्याथी फरीने उगे, ते सर्वे साधारण वन
स्पति अथवा अनंतकाय कहियें ॥ १० ॥

इच्चाइणो अणेगे, हवंति जेया अणंत
कायाणं ॥ तेसि परिजाणणं, ल
स्कणमेयं सुए जणियं ॥ ११ ॥

अर्थः—(इच्चाइणो के०) इत्यादिक (अणंतकाया
णं के०) अनंतकाय जीवोना पिंम, कचूर तथा गि
रि कर्णिकादिक (अणेगे के०) अनेक (जेया के०)
जेदो (हवंति के०) होय ठे; (तेसि के०) ते अ
नंतकाय जीवोने (परिजाणणं के०) सारी रीतें
जाणवाने अर्थे (एयं के०) आ वक्ष्यमाण एटले जे
आगल केहेसो ते (लस्कणं के०) लक्ष्णो (सुए
के०) सूत्रोनेविषे (जणिय के०) कहां ठे ॥ ११ ॥
हवेअनंतकाय वनस्पतिजीवोनां लक्ष्णकही बतावेठे.

गूढ सिर संधि पवं, समजंग मही
रुगं च विन्नरुहं ॥ साधारणं सरिरं,
तद्विवरीअं च पत्तेयं ॥ १२ ॥

अर्थः—(सिर के०) कणसजां प्रमुख शिर, (संधि के०) सांधाउं अथवा नसो; (पर्व के०) पर्व अथवा गांठो; ए त्रणे जे जाडनां (गूढ के०) गुप्त ठानां होय, ए टले दीठामां न आवतां होय अने (समजंग के०) जां ग्याथी जेनां सरखां बे फाडीयां थई शकतां होय (अ हिरुगं के०) तंतु रहित जेमां तांतणा होय नही; (च के०) पुनः एटले वली (बिन्नरुहं के०) जे बेदीने फरी वावीएं तो ऊगे; ए सर्व प्रकारना वृद्धोने (साहारणं सरीरं के०) साधारण वनस्पति कायनां शरीर कहियें; अने एज अनंतकाय पण कहेवाय ठे. (तद्विवरीयं के०) ते थकी विपरीत लक्षण वाली वनस्पतिने (प तेयं के०) प्रत्येक वनस्पतिकाय कहियें ॥ १२ ॥

हवे ते प्रत्येक वनस्पतिकाय दर्शावे ठेः—

एग सरीरे एगो, जीवो जेसिं तु ते
य पत्तेया ॥ फल फूल बह्नि कठा,
मूलग पत्ताणि बीयाणि ॥ १३ ॥

अर्थः—(एग सरीरे के०) एक शरीरनेविषे (एगो जीवो के०) एक जीव (जेसिं तु के०) जे वृद्धने विषे हवेय (तेयपत्तेया के०) तेने प्रत्येक वनस्पति

काय कहियें. ए प्रत्येक वनस्पतिकायना सात प्रकार
 ठे ते आ प्रमाणेः—(फल के०) सर्वप्रकारनां फल,
 (फूल के०) सर्वप्रकारनां फूलो; (बल्लि के०) ऊप
 रनी त्वचा अथवा ठाल; (कछा के०) सर्व प्रकारनुं
 काष्ठ अथवा लाकड़ुं (मूलग के०) चुइ तलीयानुं थ
 ड; (पत्ताणि के०) सर्व जातिनां पांढडां, (बीया
 णि के०) सर्व बीज; ए साते स्थानक प्रत्येक जिन
 जिन जीवरूप होवाथी एउने प्रत्येक वनस्पतिकाय
 कहियें. एवी रीतें ए बादर पृथिव्यादिक पांच आ
 वरना जेद कहा ॥ १३ ॥

हवे पांच स्थावर सूक्ष्मनुं वर्णन करे ठेः—

पत्तेयं तरु मुत्तं, पंचवि पुढवाइणो स
 यल लोए ॥ सुहमा हवंति नियमा,
 अंत मुहुत्ताण अद्विस्सा ॥ १४ ॥

अर्थः—(पत्तेयं तरु मुत्तं के०) ए पूर्वोक्त प्रत्येक वन
 स्पतिकाय मूकीने (पंचवि पुढवाइणो के०) पांचे पृथि
 व्यादिक (सयल लोए के०) सकल चौद राजलोकनेवि
 पे (सुहमा के०) सूक्ष्म (हवंति के०) होय ठे. (नियमा
 के०) निश्चय करी. एने पंच स्थावर कहियें. ते (अंतमु

હુતાત્ર કે૦) અંતરમુદ્દર્તના આયુષ્યવાલા હોય છે અને (અદિસ્સા કે૦) અદૃશ્ય હોય છે એટલે ચર્મદૃષ્ટિએ દે સ્વાય નહીં. તેથીજ એ સૂક્ષ્મ કહેવાય છે ॥ ૧૪ ॥

એ પાંચ સ્થાવર સૂક્ષ્મ અને પાંચ બાદર મલીને દ શ જેદ થયા. અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય તે બાદરજ હોય છે, પણ સૂક્ષ્મ હોય નહીં. તેથી પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાયનો એક જુદોજ જેદ હોવાથી સર્વ અગ્યાર જેદ થાય છે. તે અગ્યાર પર્યાંતા તથા અગ્યાર અપર્યાંતા મલીને બાવીશ જેદ સ્થાવર સંસારી જીવના કહ્યા છે અને બીજા સંસારી ત્રસ કહેવાય છે, તેના મૂલ ચાર જેદ છે તે આ:—બેંડી, તેંડી, ચૌરિંડી તથા પંચેંડી; તે ડેમાંના પ્રથમ બેંડી ત્રસ જીવના જેદ કહે છે:—

સંઘ કવહુય ગંધુલ, જલોય ચંદ્રણ
ગ અલસ લહગાર્ફ ॥ મેહરિ કિમિ
પૂઅરગા, બે ઇંદિય માર્ફ વાહાર્ફ ॥૧૫॥

અર્થ:—(સંઘ કે૦) દક્ષિણાવર્ત પ્રમુખ મોટા ત થા નાના સંઘ હોય છે તે; (કવહુય કે૦) કપર્દક અથવા કોમીઝ અને કોમા થાય છે તે; (ગંધુલ કે૦) ગંધોલા અને ગયુતા કહે છે, એ ડદરમાં મહોટા ક્રમિ

या उत्पन्न थाय ठे ते, (जलोय के०) जलो ए श
 रोरनी ऊपर फोडा वगेरे आब्या होय त्यारें तेनी ऊ
 पर मूक्याथी ते जग्यानुं रक्त शोषण करी लिये ठे ते,
 (चंदणग के०) एने सिद्धांतोमां अह् एवा नामथी
 प्रतिपादन कछुं ठे, एने आरिया पण कहे ठे, ते सा
 धु स्थापनामां राखे ठे; (अजस के०) वर्षाकालमां
 वृष्टि थाय ठे ते वखतें पृथिवीमांथी सर्पना आकारें
 लाल रंगवाला जे अति पातला जीवो उत्पन्न थाय
 ठे, ते ज्यां सुधी वर्षात अतो होय त्यां सुधी ज्यां त्यां
 घणा फरता दीठामां आवे ठे, ज्यारें वर्षात रही जा
 य ठे, ने तडको पडे ठे त्यारें तेउमांनो एक पण दीठामां
 आवतो नथी. एने जूनाग अथवा अलसियां पण क
 हे ठे. (लहगाई के०) रोटली प्रमुख पकावेळुं अन्न
 वासी रही गयाथी केटलाएक कालें तेमां जे जीव प
 डे ठे, तेने लालिया कहे ठे. (मेहरि के०) काष्ठमां
 जे कीडा थाय ठे ते; (किमि के०) ए पण एकजात
 ना कीडा होय ठे, ते उदरमां उत्पन्न थाय ठे; जेवा
 के, गुदप्रवेशनेविषे हरसा थाय ठे, तथा गुंबडा वगेरेना
 कृतनेविषे जे कीडा थाय ठे तेने कृमि कहे ठे. (पूथ
 रगा के०) ए जीव पाणीमां उत्पन्न थाय ठे, ए जी

વોનો વર્ણ રાતો હોય છે અને મુખ કાલું હોય છે. એને કઢી નાપામાં પૂચ્છરા કહે છે. અને (માઘવાહાઈ કે૦) માટવાહાદિક એને ચુડેલ પણ કહે છે, મૂલ માં આદિ શબ્દ પઙ્કો છે તેથી મનુષ્યના અંગમાં જે વાલા થાય છે તે પણ લેવા, ઇત્યાદિક (વેંદિય કે૦) વેંદિય જીવ જાણી લેવા, એ જલમાં તથા સ્થલમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે અનેક પ્રકારના છે એને સ્પર્શનેં દિય તથા રસનેંદિય એ વેં ઇંદિયો હોય છે ॥ ૧૫ ॥

હવે બે ગાથાવડે તેંડી જીવોના નેદ કહે છે:—

ગોમિ મંકણ જૂઆ, પિપીલિ ઉદેહિયા
ય મક્રોડા ॥ ઇલ્લિય ઘયમિલ્લીત, સાવય
ગોકીડ જાઈત ॥ ૧૬ ॥ ગદ્દહય ચોરકીડા,
ગોમયકીડા ય ધન્નકીડા ય ॥ કુંથુ ગુવા
લિય ઇલિયા, તેંદિય ઇંદગોવાઈ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ:—(ગોમી કે૦) કાનખજૂરિઆ, એના પગ ઘ
ણા હોય છે, ને એ કાનમાં પેશી જઈને માણસને ઘણી
હજા કરે છે, એમ કહેવાય છે. (મંકણ કે૦) માણ
સના સૂવાના બિઠાનામાં અથવા ટાટલા પ્રમુખની
નવારમાં. જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે તેને માંકડ કહે છે,

(જૂઝા કે૦) ચૂકા, એ જીવો માણસના માથાના વા
 લમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા માણસના કપડામાં
 ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે એ માણસના શરીરના મેલમાં
 થી ઉત્પન્ન થાય છે. એને કઢી તથા ગુજરાતી નાણામાં
 લીંચ કહે છે, તે સંસ્કૃત લિઙ્ શબ્દનો અપભ્રંશ છે.
 (પિપીલિ કે૦) એને પિપીલિકા, કહે છે, એની રાત્રી
 કાલી એવી ઘણી જાતિ હોય છે, તે લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે.
 (ઉદેહિયા કે૦) ઉદેહિકા, એને વાલ્મિકી જીવપણ
 કહે છે. એ જીવો વૃદ્ધમાં, કાષ્ઠમાં કે ગૃહમાં જ્યાં જ્યાં
 પ્રવેશ કરે છે ત્યાં ત્યાં પોતાનું શરીર રહેવા પૂરતું ઘર
 બનાવીને તેમાંથી તે વૃદ્ધાદિકને खाती खाती ચાલો
 જાય છે. (ય કે૦) વલી (મક્કોડા કે૦) મત્કોટિ
 કા, એ જીવ ઘણું કરીને વાવલના જાડના થડમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા ગોલ પ્રમુખ મિષ્ટ પદાર્થ
 જ્યાં હોય ત્યાં થાય છે. (ઇલ્લિયા કે૦) એ જીવ ધા
 ન્યાદિકમાં ઉત્પન્ન થાય છે એને ઈંજ પણ કહે છે. (ધ
 યમિલ્લીઝ કે૦) એ જીવ ઘૃતમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એને ઘી
 મેલ પણ કહે છે. (સાવય કે૦) એ જીવ મનુષ્યના શ
 રીરના માથા શિવાય બીજા સર્વ અવયવમાંના કેશોના
 થડમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં પણ વિશેષે કરી આંચો

ની પાંપણમાં થાય છે. તે જે વસ્તુને મનુષ્યના શરીરમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે તે વસ્તુને જવિષ્યકાલવિષે એવું અનુ
 માન થાય છે કે કાંઈ પણ કષ્ટ પ્રાપ્ત થશે. એને લોક
 સાવા કહે છે. (ગોકીડજાઈડ કે૦) ગોકીટક જાતિ,
 એ જીવ ગાઈપ્રમુખ પશુના શરીરના અવયોમાં ઉત્પન્ન
 થાય છે, તે તેડની ત્વચામાં ચોટી રહેલા હોય છે એને
 કહી નાપામાં ચિચ્ચડી અથવા ગોગીડા પણ કહે છે
 ॥ ૧૬ ॥ (ગદ્દહ્ય કે૦) એ જીવ ગઝશાલા પ્રમુખમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે એડનો વર્ણ શ્વેત હોય છે, એડને શાસ્ત્રો
 માં ઝત્તિંગા પણ કહે છે. (ચોરકીડા કે૦) એ જીવ
 વિષ્ટામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (ગોમયકીડા કે૦) એ જીવ
 ઢાણમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (ધન્નકીડા કે૦) એ જીવ
 ધાન્યમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે લોકમાં ધનેરિયાં એવે ના
 મેં ડેલવાય છે. (ય કે૦) વલી (કુંથુ કે૦) એ જીવ
 સૂક્ષ્મ ઢતાં પાંચ રંગના થાય છે, એને કુંથુઆ પણ કહે
 છે. (ગોવાલિય કે૦) ગોપાલિક, એ એક જાતિના એ
 વાજ જીવ થાય છે, તે અપ્રસિદ્ધ છે. (ઇલિયા કે૦)
 ઇલિકા, એ જીવ શાંખ અથવા ચોશામાં ઉત્પન્ન થાય
 છે. (ઇંદગોવાડ કે૦) ઇંદગોપાદિ, એ જીવ વર્ષાઋતુમાં
 વર્ષાત્ પડે ત્યારે ઉત્પન્ન થાય છે, એનો અત્યંત રક્તવર્ણ

હોય છે, એને લોકમાં મેહના મામા પણ કહે છે. ઇચ્છા
દિક (તેંડિય કે૦) ત્રીંડિય જીવો બીજા પણ ઘણા છે
તે સર્વ જાણી લેવા. એ ત્રીંડિય જીવોને સ્પર્શનેંડિય અને
રસનેંડિય તથા ગ્રાણેંડિય એ ત્રણ ઇંડિયો હોય છે. એમ
એ તેંડિય જીવના જેવ કહ્યા ॥ ૧૭ ॥

હવે ચતુરિંડિય જીવોના જેવ કહે છે:-

ચતુરિંદિયા ય વિહૂ, ઢિંકુણ જમરા ય
જમરિયા તિહા ॥ મઙ્ગિય મંસા મસગા,
કંસારી કવિલ મોલાઈ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:- (ચતુરિંદિયા કે૦) ચતુરિંડિય જીવો આ છે:-
(વિહૂ કે૦) વિહૂ એ જાતના જહેરી જીવો થાય છે, તેના
પુંઠડામાં એક કાંટો હોય છે, તેના મારથી માણસને
વિષ ચડે છે, તે એજ નામે લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. (ઢિંકુ
ણ કે૦) એ જીવો કાંઈક મઢ્ઠિકાને મલતા હોય છે,
તે ઘોડાના તબેલા પ્રમુખને ઠેકાણે ઉત્પન્ન થાય છે,
તેને લોકમાં બગાઈ કહે છે (જમરા કે૦) એ જીવો કાલા
વર્ણના હોય છે, અને તે ઘણું કરીને જ્યાં સુગંધિક પુ
ષ્પોનાં વૃક્ષો હોય છે ત્યાં રહે છે, એ જીવોને પુષ્પોનો
સુગંધ ઘણો પ્રિય હોય છે. એ જમર એવે નામે લોક

માં પ્રસિદ્ધ છે. (જમરિયા કે૦) જમરિકા, એ જીવો પીતાદિક ઘણા રંગવાળા હોય છે, તેમજ વિવિધ આ કારવાળા હોય છે. (તિહ્ડા કે૦) એ જીવો વર્ષાક્રુ તુના અવસાનમાં જે વચ્ચે ધાન્યના વૃદ્ધ પાકી રહે લા હોય છે, તે વચ્ચે આકાશમાં અગણિત સંખ્યા બદ્દ ઝડતા આવીને કોઈ ધાન્યના ક્ષેત્ર વગેરે ઉપર પડે છે, તે જેટલી જગામાં આવી પડે છે, તેટલી જગા નાં જાડ પાન વગેરે ધાન્યને સફા કરી નાખે છે, તે તીડ એવે નામે લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. (મન્થિય કે૦) મન્થિકા, એ જીવો લોકમાં અતિ પ્રસિદ્ધ છે, એ મા સ્ત્રી એવા નામે ડાહ્યા છે; ઉપજાવેલી મધુમન્થિકા પળ જાણી લેવી. (મંસા કે૦) મંસા એ જીવો સિંધુદેશમાં પ્રસિદ્ધ છે. એ ઘણું કરીને વર્ષાકાલમાં ચી કડની જમીનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, (મસગા કે૦) મ સગ, એ જીવો લોકમાં મજૂર એવે નામે ડાહ્યા છે, એ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે, (કંસારી કે૦) એ જીવો ઘણું કરીને ડાહ્યા ઘર પ્રમુખને ઠેકાણે ઉત્પન્ન થાય છે, તે લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે, (કવિલમોલ કે૦) એ જીવો તીડની જેવાજ એક જાતના થાય છે, તેને લોકમાં સ્વડમાંકડી કહે છે, એ લોકમાં બહુ પ્રસિદ્ધ નથી, (આઈ કે૦)

(૨૧)

આદિ શબ્દયકી પતંગ તથા ઢિંઢળ પ્રમુખ બીજા જે
ચતુરિંદ્રિય જીવો હોય તે સર્વે જાણી લેવા, એ જીવને
સ્પર્શનેંદ્રિય, રસનેંદ્રિય, ગ્રાણેંદ્રિય, તથા નેત્રેંદ્રિય
એ ચાર ઇંદ્રિયો હોય છે ॥ ૧૮ ॥

હવે પંચેંદ્રિય જીવોના જેદ કહે છે:-

પંચિંદ્રિયા ય ચતુર્હા, નારય તિરિ
યા મણુસ્સ દેવા ય ॥ નેરડ્યા સત્ત
વિહા, નાયવા પુઢવિજ્ઞેણં ॥ ૧૯ ॥

અર્થ:- (પંચિંદ્રિયા કે ૦) જેને સ્પર્શનેંદ્રિય, રસ
નેંદ્રિય ગ્રાણેંદ્રિય, ચક્કુરિંદ્રિય, તથા શ્રોત્રેંદ્રિય એ પાંચ
ઇંદ્રિયો હોય તે પંચેંદ્રિય જીવ કહેવાય છે, તે “ચ” સમુ
ચ્ચયાર્થમાં છે (ચતુર્હા કે ૦) ચાર પ્રકારના છે. એક
(નારય કે ૦) નારકી, બીજા (તિરિયા કે ૦) તિર્યંચ,
ત્રીજા (મણુસ્સ કે ૦) મનુષ્ય, ચોથા (દેવા કે ૦) દેવ
તા; તે ઉમાં પ્રથમ (નેરડ્યા કે ૦) નારકી જીવ તે (પુઢ
વિજ્ઞેણં કે ૦) રત્નપ્રજાદિ પૃથ્વીના જેદેં કરી (સત્ત
વિહા કે ૦) સાત પ્રકારના (નાયવા કે ૦) જાણી
લેવા. તે સાત પૃથ્વીનાં નામ કહે છે:- રત્નપ્રજા, શર્ક
રાપ્રજા, વાલુકાપ્રજા, પંકપ્રજા, ધૂમપ્રજા, ત્તમ:પ્રજા,

તથા તમસ્તમપ્રજા, એ સાત ઠેકાણે ઉત્પન્ન થાણા જીવોને નારકી કહિયે. તથા બીજાં નામ કહે છે. ધ મા, વંશા, સેલા, અંજણ, રિઠ્ઠા, મધા, તથા માઘવતી, એ નામ પણ છે એ સાત પ્રકારને પર્યાયા તથા અપર્યાયાના જેદેં ગણતાં ચૌદ જેદ નારકી જીવોના થાય છે.

હવે પંચેંદ્રિય તિર્યંચના જેદ કહે છે:-

જલચર ચલચર સ્વચરા, તિવિહા પંચેં
દિયા તિરિક્કા ય ॥ સુસુમાર મહ ક
હવ, ગાદા મગરાઈ જલચારી ॥ ૨૦ ॥

અર્થ:- (તિરિક્કા પંચેંદિયા તિવિહા કે૦) તિર્યંચપંચેંદ્રિય ત્રણ પ્રકારના છે, તે આ:- એક (જલચર કે૦) જલચર એટલે જે જીવો પાણીમાં ઉત્પન્ન થાય, પાણીમાં રહે, તથા પાણીમાંજ નાશ પામે; તે જલચર જીવ જાણવા. બીજા (ચલચર કે૦) સ્થલચર એટલે જે જીવોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા નાશનો સંજવ જલચરોની પઠેં પૃથ્વી ઊપર હોય તે; તથા ત્રીજા (સ્વચરા કે૦) સ્વચર એટલે જે જીવોની ચાલવાની સ્થિતિ આકાશને વિષે હોય તે જાણવા; તેડમાં પ્રથમ જલચર જીવના મુખ્ય પાંચ જેદ છે તે આ

પ્રમાણે:- એક (સુસુમાર કે૦) પામ્નાના જેવા મત્સ્ય હોય છે; તે ઘણું કરી મીઠા પાણીના તલાવ પ્રમુખમાં દીઠામાં આવે છે; બીજા (મહુ કે૦) નાના પ્રકારના જે બીજાં માઠજાં દીઠામાં આવે છે તે; એ જાતિના જીવો ઘણું કરી સ્વારા સમુદ્રમાંહે વિશેષ દીઠામાં આવે છે; ત્રીજા (કહ્લવ કે૦) કહ્લવ એ જીવો ઘણું કરી મીઠા પાણીના તલાવ અથવા સ્વૌદેલા કૂવાના પાણીમાં દીઠામાં આવે છે, એની ત્વચા ઘણી કઠિણ હોય છે ને તેમાંથી ઢાલ એવા નામનો હથ્થીયાર દેહ રક્ષણાર્થે લોક કરે છે, એ જીવને લોકમાં કાચબાના નામે ડેલે છે; ચોથા (ગાહા કે૦) એ જીવો સમુદ્રમાં તેમજ મીઠા પાણીના તલાવ પ્રમુખમાં પણ થાય છે; એ જીવ તંતુ આકારે હોય છે, ને અતિ બલવાન હોય છે; પાણીમાં એનું એટલું જોર હોય છે કે, તે હાથીને પણ ઘસડી જાય છે; એને લોકમાં ઝૂડ એવે નામે ડેલે છે; (મગર કે૦) મગર, એ જીવ સમુદ્રમાં હોય છે, એનું શરીર અતિ વિશાળ હોય છે, એ લોકમાં મગરમત્સ્ય એવે નામે ડેલે છે; એ (આડ કે૦) આદિશબ્દે કરી બીજા પણ (જલચારી કે૦) જલચર જીવ ઘણા પ્રકારના છે. એ જલચર પંચેડી તિર્યંચ જીવના જૈંદ કહ્યા ॥ ૨૦ ॥

હવે સ્થલચર જીવોના જૈદ કહે છે:-

ચતુષ્પદ ચરપરિસપ્પા, જુષ્પરિસપ્પા ય
અલયરા તિવિહા ॥ ગો સપ્પ નનુલ
પમુહા, બોધવા તે સમાસેણ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ:- (અલયરા તિવિહા કે ૦) સ્થલચર જીવો
ત્રણ પ્રકારના છે; તે ધ્યા:- એક (ચતુષ્પદ કે ૦) ચતુ
ષ્પદ એટલે ચાર પગવાળા સર્વ પ્રકારના પશુઓ જાણી
લેવા; બીજા (ચરપરિસપ્પા કે ૦) ચરપરિસર્પ એ જીવો
ઉદરથી ચાલે છે. એની નાગ પ્રમુખ ઘણી જાતિ હોય
છે, એમાં કેટલાં એક જીવો વિપરિહિત હોય છે, ને કેટ
લાં એક વિપરિહિત હોય છે; તે લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે,
(ય કે ૦) વલી ત્રીજા (જુષ્પરિસપ્પા કે ૦) જુષ્પરિ
સર્પ એ જીવો જુજાવડે ચાલે છે. તે નોલિયા પ્રમુખ
જાણી લેવા. એ ઉપર કહ્યા જે ત્રણ પ્રકારના સ્થલ
ચર જીવો તેઓ અનુક્રમે (ગો કે ૦) ગાયપ્રમુખ તે ચતુ
ષ્પદ, (સપ્પ કે ૦) સર્પપ્રમુખ તે ચરપરિસર્પ તથા
(નનુલપમુહા કે ૦) નોલિયાપ્રમુખ તે જુષ્પરિસર્પ એ
(સમાસેણ કે ૦) સંક્ષેપમાત્રે કરી (બોધવા કે ૦)
જાણી લેવા. એ સ્થલચર જીવોના જૈદ કહ્યા ॥ ૨૧ ॥

હવે સ્વેચર જીવોના જેવ કહે છે:—

સ્વયરા રોમયપસ્કી, ચમ્મયપસ્કી
ય પાયડા ચેવ ॥ નરલોગાઉં બાહિં,
સમુગ્ગપસ્કી વિયય પસ્કી ॥ ૬૬ ॥

અર્થ:— (સ્વયરા કે ૦) સ્વેચર જીવો તે આકાશ
નેવિષે વિચરનારા જે પક્ષીઉં તે બે પ્રકારના છે:—એક
(રોમયપસ્કી કે ૦) રોમજ પક્ષીઉં, એટલે જેઉંના પક્ષો
રોમસંયુક્ત હોય છે, જેવા કે શુક, હંસ, તથા સાર
સાદિક પક્ષીઉં તેમજ પારેવાં, કાગડા, ચકલાં, પોપટ
પ્રમુખ એની પાંચ મોવાલાની હોય છે, તે (ય કે ૦) બી
જા (ચમ્મયપસ્કી કે ૦) ચર્મજપક્ષીનો (પાયડા કે ૦)
પ્રગટ અર્થ છે એટલે જેઉંની પાંચો ચામડાના જેવી હો
ય છે તેને ચર્મપંચી કહીયે. જેવા કે, ચામાચીડિયા
અથવા ચર્મચીટિકા, તથા વડવાગુલ અથવા વલ્ગુલી
પ્રમુખ એ (ચેવ કે ૦) નિશ્ચેં લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. અને
(નરલોગાઉં બાહિં કે ૦) મનુષ્ય લોકની બાહેર (સમુ
ગ્ગપસ્કી કે ૦) સમુજ પક્ષીઉં, તથા (વિયયપસ્કી કે ૦)
વિતત પસ્કીઉં હોય છે. મનુષ્ય લોકનું પ્રમાણ શાસ્ત્રો
માં આવી રીતેં કહ્યું છે:—જંબુદીપ, ધાતકીર્લમ, તથા

પુંષ્કર વર દ્વીપના અર્ધ જાગ સુધી મનુષ્યોની વસ્તી છે
 એટલે એ અઢી દ્વીપોમાં મનુષ્યો છે એ અઢી દ્વીપોમાં
 ના પ્રથમ જંબુદ્વીપને ચોફેર સ્વામી પેઠે જલણ સમુ-
 દ્ર વીંટી રહ્યો છે, અને બીજા ધાતકી સ્વંમને, કાલો
 દધિ વીંટી રહ્યો છે અને બધાની ચોફેર સ્વર્ણમય મા-
 નુષ્યોત્તર પર્વત કિલ્લાની પેઠે વેષ્ટિત થઈ રહેલો છે. એ
 નર લોકદેવત્રણું પ્રમાણ એકંદર પિસ્તાલીશ લાખ યો-
 જનનું કહ્યું છે. હાંજ મનુષ્યોનાં જન્મ તથા મરણનો
 સંજવ હોવાથી એ મનુષ્ય લોક કહેવાય છે; તેથી બાહર
 ઉપર કહેલા બે જાતિના પક્ષીઉં હોય છે, તેમાં સમુદ્ર
 વત્ પક્ષીઉંની પાંચ બેસતી વચ્ચે સંકોચને પામે છે,
 અને વિતતપક્ષીયોની પાંચ સદા સર્વદા વિસ્તારેલો જ
 હોય છે. એ સર્વ સ્થેચર જીવો જાણવા ॥ ૨૨ ॥

હવે ઉપર ત્રણ પ્રકારના જે તિર્યચ જીવો કહ્યા. તે
 એકેકના વલી બે બે જોડ બીજો રીતે કહે છે:—

સર્વે જલ યલ સ્વયરા, સંમુઠિમા ગપ્ત
 યા હ્રદા હંતિ ॥ કમ્માકમ્મગ ચૂમિ,
 અંતરદીવા મણુસા ય ॥ ૨૩ ॥

અર્થ:— એ ઉપર કહેલા (સર્વે કે) સર્વ પ્રકારના

(જલ થલ સ્વયરા કે૦) જલચર સ્થલચર, તથા સ્વેચર જીવો તે (સંમૂર્ઠિમા કે૦) એક સંમૂર્ઠિમ અને બીજા (ગપ્તયા કે૦) ગર્નજ એ (ડુહા કે૦) દિધા એટલે બે પ્રકારના (હુંતિ કે૦) છે. એમ પ્રત્યેકના બધ્વે પ્રકાર હોવાથી ઠ જેદ થયા. જે જીવો માતા પિતાની અપેક્ષા વિના ઉત્પન્ન થાય તે સંમૂર્ઠિમ કહેવાય છે. અને જે જીવો ગર્નમાં ઉત્પન્ન થાય તે ગર્નજ કહેવાય છે. તિહાં એકેંડિય, દ્વીંડિય, ત્રીંડિય તથા ચતુરિંડિય સર્વ એ જીવો સંમૂર્ઠિમજ હોય છે. એ તિર્યંચના સર્વ મળી અઢતાલીશ જેદ થાય છે તે આવી રીતે:—પ્રથમ એકેંડિય જીવ બધા યાવર કહેવાય છે તેના બાવીશ જેદ આગલ ચૌદમી ગાથાના અર્થમાં દર્શાવ્યા છે. અને બીજા ત્રસ જીવના મૂલ બેંડી, તેંડી, ચૌરિંડી અને પંચેંડી એ ચાર જેદ છે તેમાં બેંડી, તેંડી, તથા ચૌરિંડી એ ત્રણ વિકલેંડીને પર્યાપ્તા તથા અપર્યાપ્તા ગણતાં ઠ જેદ થાય તે પૂર્વોક્ત બાવીશ સાથે મેલવતાં અઠાવીશ જેદ થયા.

હવે પંચેંડી તિર્યંચના વીશ જેદ છે તે દેખાડે છે. જલચર, થલચર, સ્વેચર, ઊર:પરિસર્પ અને ઝુજપરિસર્પ, એ મૂલ પાંચ જેદ સંમૂર્ઠિમના અને પાંચ ગર્નજના મળી દશ જેદ થાય. તે દશ પર્યાપ્તા અને દશ અપ

ચાંધા મલી વીશ જેદ યથા, તેને પૂર્વોક્ત અષ્ટાવીશ
સાર્યે મેલવતાં અડતાલીશ જેદ તિર્યંચના થાય. એ
રીતે ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં પંચેંડી તિર્યંચનું વર્ણન કહ્યું.

હવે ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં પંચેંડી મનુષ્યના જેદ કહે
હે:—(કમ્માકમ્મગ જૂમિ કેળ) કર્મ જૂમિમાં ઉત્પન્ન
થએલા, અકર્મજૂમિમાં ઉત્પન્ન થએલા તથા (અંતર
દીવા મણુસ્સાય કેળ) અંતર દ્વીપમાં ઉત્પન્ન થએલા
એ ત્રણ પ્રકારના મનુષ્ય હોય હે. તેમાં કૃષિવાણિજ્યા
દિક કર્મપ્રધાન જૂમિ તે કર્મજૂમિ કહિયે, તે જૂમિને
વિષે જે મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય હે. તે કર્મજૂમિજ કહેવા
ય હે. તે કર્મજૂમિઝ અઢી દ્વીપમાં પંદર હે. અને જે
માં કૃષી વાણિજ્યાદિ કર્મ નથી એવી અકર્મ જૂમિઝ
ત્રીશ હે, તથા અંતરદ્વીપ ષણ્ણ હે તે આ પ્રમાણે:—
એ જહુંદ્વીપના મથ્યનાગેં મેરુ પર્વત હે તે મેરુથી દક્ષિ
ણદિશેં લવણસમુદ્ધનેં લગતો લવણ સમુદ્ધની ઉત્તરદિશેં
નરત ક્ષેત્ર હે, તે કર્મ જૂમિજ હે તથા તે નરતક્ષેત્રનેં
ઉત્તરદિશિને હેહેડે હેમવંત પર્વત હે તે પર્વત મૂકી તેની
ઉત્તરદિશિમાં હિમવંત નામેં યુગલીયાનું ક્ષેત્ર હે અને
વલી મેરુથકી ઉત્તરદિશેં લવણ સમુદ્ધનેં લગતું સમુ
દ્ધની દક્ષિણ દિશેં ઐરવત ક્ષેત્ર હે તે કર્મ જૂમિજ હે

તે ઇશ્વરતની દક્ષિણદિશિને બેહેડે શિખરી નામા પર્વત
 છે, તે પર્વત મૂકીને તેની દક્ષિણ દિશેં એક હિરણ્ય
 વંત નામેં યુગલીયાનું ક્ષેત્ર છે એટલે પૂર્વે કહેલા એક હિ
 મવંત અને બીજો હિરણ્યવંત એ બે અકર્મનૂમિ ક્ષેત્ર છે
 એને વિષે યુગલીયા મનુષ્ય રહે છે તેહનું સદાકાલેં
 એક ગાઝ દેહમાન અને એક પલ્લોપમનું આયુ છે
 તિહાં સદા કાલેં ત્રીજો આરો વર્તે છે.

તથા વળી તે પૂર્વોક્ત હિમવંતનામેં યુગલીયાના ક્ષે
 ત્રથી ઉત્તર દિશેં એક મહાહિમવંત પર્વત છે તે પર્વતની
 ઉત્તરદિશેં હરિવર્ષ નામેં યુગલીયાનું ક્ષેત્ર છે તથા પૂર્વો
 ક્ત હિરણ્યવંત નામેં યુગલીયાના ક્ષેત્રથી દક્ષિણદિશેં
 એક રૂપી નામેં પર્વત છે તે પર્વતની, દક્ષિણદિશેં એક ર
 મ્યક નામેં યુગલીયાનું ક્ષેત્ર છે. એ રીતેં એક હરિવર્ષ ત
 થા બીજો રમ્યક એ બે અકર્મનૂમિ ક્ષેત્રમાં યુગલીયા
 વસે છે તેનું સદા કાલેં બે ગાઝ દેહમાન અને બે પલ્લો
 પમ આયુ છે તિહાં સદાકાલ બીજો આરો વર્તે છે.

તથા વળી હરિવર્ષ નામેં યુગલીયાના ક્ષેત્રથી ઉત્ત
 રદિશેં મેરુની તરફ લાલ હિંગલો જેવા વર્ણે નિષધ
 નામેં પર્વત છે તેની પાસેં એક દેવકુરુ નામેં યુગલીયાનું
 ક્ષેત્ર છે તથા વળી મેરુથી ઉત્તરદિશેં જે રમ્યક નામેં

યુગલીયાનું ક્ષેત્ર છે તેનાથી દક્ષિણદિશે નીચે વરણે એક નીલવંત નામે પર્વત છે, તે પર્વતથી દક્ષિણ દિશે મેરુની પાસે એક ઉત્તરકુરુ નામે યુગલીયાનું ક્ષેત્ર છે એટલે એક દેવકુરુ અને બીજો ઉત્તરકુરુ એ બે અકર્મ જૂમિ ક્ષેત્ર છે તેને વિષે યુગલીયાં મનુષ્ય રહે છે તેનું સદાકાલ ત્રણ ગાઝનું દેહમાન છે અને ત્રણ પલ્લવો પમાયું છે તિહાં સદાકાલ પહેલો આરો વર્તે છે.

તથા નિષધ અને નીલવંત એ બે પર્વતો કહ્યા તેની વચાલે મેરુ પર્વત છે, તે મેરુની ચારેદિશિ માંહેથી પૂર્વ દિશે પૂર્વ મહાવિદેહનાં શોલ વિજય છે અને પશ્ચિમ દિશે પશ્ચિમમહાવિદેહની શોલ વિજય છે. એ બેદુ મલી બત્રીશ વિજયનો એક મહાવિદેહ કર્મજૂમિક્ષેત્ર છે.

એ રીતે પ્રથમ જંબુદ્વીપને વિષે એક હેમવંત અને હિરણ્યવંત, બીજો હરિવર્ષ ને રમ્યક, ત્રીજો દેવકુરુ ને ઉત્તર કુરુ, એ ત્રણ જોડલે મલી છે ક્ષેત્ર યુગલીયાં મનુષ્યનાં છે તે અકર્મ જૂમિજ કહીયે, કારણ કે એ ક્ષેત્રોમાં જે મનુષ્ય રહે છે તેને પ્રાયેં કર્મ થોડાં લાગે છે કેમ કે અસી મસીને કસી એ ત્રણ વસ્તુ કર્મબંધનું કારણ છે તે વસ્તુ એ ક્ષેત્રમાં નથી. અને એક જરત, એક ઈરવત, તથા એક મહાવિદેહ મલી ત્રણ ક્ષેત્રકર્મ જૂમિજ છે.

ए रीतें बीजो धातकी खंम ढीप अने पुष्करवरनुं
 अर्ध ए दोढ ढीपमां प्रत्येकें प्रत्येकें एक पूर्वदिशियें
 अने बीजो पश्चिमदिशियें मली बे बे मेरु पर्वत ठे अ
 ने ज्यां एक मेरु होय तिहां एक जरत एक ऐरवत
 अने एक महाविदेह, ए त्रण कर्मनूमिक्त्र होय अ
 ने पूर्वोक्त जंबूढीपनी पेटें ठ युगलीयानां क्षेत्र होय,
 तेवारें बे जरत, बे ऐरवत, बे महाविदेह, ए ठ क्षेत्र
 कर्मनूमिनां अने बे हेमवंत, बे हिरण्यवंत बे हरिवर्ष, बे
 रम्यक, बे देवकुरु अने बे उत्तरकुरु, ए सर्व मली बार
 युगलीयानां क्षेत्र धातकी नामा बीजा ढीपमां ठे अने
 तेटलाज वली पुष्करार्ध नामा त्रीजा अर्धा ढीपमां
 पण ठे. केम के ए बेहु ढीपमां प्रत्येकें बे बे मेरु ठे.

ए रीतें ए अर्धढीपनां क्षेत्रने एकठां करीयें तेवारें
 त्रीश क्षेत्र अकर्मनूमिनां अने पन्नर क्षेत्र कर्मनूमिनां
 आय, सरवाले पीस्तालीश क्षेत्र मनुष्यनां अयां.

हवे वली ठण्णन्न जेद बीजा देखाडे ठे. जंबूढीप
 मांहेला जरत क्षेत्रना उत्तरने ठेहडे हेमवंत नामा पर्व
 त ठे ते पूर्वदिशें अने पश्चिम दिशें लवण समुद्र पर्यंत
 लांबो ठे ते पर्वतनी पूर्व तथा पश्चिम एकेकी दिशें लव
 ण समुद्र मध्ये बे बे दाढाउ नीकली ठे तेवारें बे दिशिनी

ચાર દાઢાઉં થઈ તેવીજ રીતેં એરવત ક્ષેત્રને દક્ષિણને બે
 હેઢે શિખરી નામેં પર્વત બે, તે પણ પૂર્વ પશ્ચિમ હેમવંતના
 પરેં લાંબો બે તેમાંથી પણ હેમવંતની રીતેં બે દિશિયેં મ
 લી ચાર દાઢાઉં સમુદ્રમાં નિકલી બે એ બે પર્વતની આઠ
 દાઢાઉં માંહેલી એકેકી દાઢાને વિષે સાત સાત અંત
 ર દીપ બે તેવારેં આઠ દાઢાઉંને વિષે ઠપ્પન્ન અંતર દીપ
 અથા તેને વિષે પણ યુગલીયાં રહે બે, તેને અંતર દીપના
 મનુષ્ય કહીયેં, તે મનુષ્ય એકાંતરે આહાર લીયે બે
 તથા તેમના શરીરની ડંચાઈ આઠસો ધનુષ્યની બે અ
 ને પહ્યોમના અસંખ્યાતમા જાગ જેટલું તેમનું આ
 યુ બે એ પ્રમાણેં મનુષ્યના પિસ્તાલીશ જેદ પૂર્વેં કહ્યા
 તેની સાથેં એ અંતર દીપના ઠપ્પન્ન જેદ મેલવતાં ૧૦૧
 જેદ થાય તેને પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એ બે પ્રકારેં ગણી
 યેં, તેવારેં ૨૦૨ જેદ થાય. તથા વલી એહિજ ગ
 ર્જન મનુષ્યનાં મલ, મૂત્ર, શ્લેષ્મ પ્રમુખ ચૌદ સ્થા
 નકને વિષે ડપજે તેનેં સમૂર્ઞિમ મનુષ્ય કહિયેં તે સ
 મૂર્ઞિમ મનુષ્ય સર્વ અધુરી પર્યાપ્તિયેંજ મરણ પામે બે
 માટે એ અપર્યાપ્તાજ હોય તેથી એના ૧૦૧ જેદ પૂર્વેં
 ક ૨૦૨ સાથેં મેલવતાં ૩૦૩ જેદ મનુષ્યના થાય.
 એ રીતેં મનુષ્ય પંચેંડીના જેદ કહ્યા ॥ ૨૩ ॥

(૩૩)

હવે ચાર નિકાયના દેવોના જેદ કહે છે:—
 દસહા નવણાહિવઈ, અઠવિહા વાણ
 મંતરા હુંતિ ॥ જોઈસિયા પંચવિહા,
 હવિહા વેમાણિઆ દેવા ॥ ૨૪ ॥

અર્થ:—નવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક તથા વૈમા
 નિક, એ ચાર પ્રકારના જે દેવ છે, તેડમાંના (દસહા ન
 વણાહિવઈ કે ૦) નવનાધિપતિ દેવોના દશ જેદ છે, તે
 આ:—અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કું
 માર, અગ્નિકુમાર, હીપકુમાર, ડદધિકુમાર, દિશિકુ
 માર, વાયુકુમાર તથા સ્તનિતકુમાર, એ દશ જેદ કહ્યા.
 હવે એનું રહેવાનું સ્થાન કહે છે. રત્નપ્રજા નામા પ્ર
 થમ નરકનું દલ જાડપણે ૧૦૦૦૦૦ યોજનનું
 છે, તેમાં તેર પાથડા છે તે તેર પાથડાના વાર આં
 તરા છે, તેમાંથી પહેલો અને છેલ્લો આંતરો મૂકીને
 બાકીના આંતરા દશ, વચાલેં રહ્યા, તેમાંહે એકેકે આં
 તરે એકેકા નવનપતિ દેવોની નિકાય છે, તે દશે નિ
 કાયમાં પ્રત્યેકેં એક દક્ષિણે અને એક ઉત્તરેં મળી બે
 બે ઈંડ છે તેવારેં દશ નિકાયના વીશ ઈંડ છે એ પ્રથમ
 નવનપતિ દેવોને રહેવાનું સ્થાન કહ્યું.

(૩૪)

હવે બીજા વ્યંતર નિકાયના દેવો કહે છે. (અઠ વિહા વાણમંતરા હુંતિ કે૦) આઠ પ્રકારના વાણવ્યંતર દેવો છે તેમાં વ્યંતર દેવોના આઠ જેદ છે તે આઃ— પિશાચ, જૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ, તથા ગંધર્વ; તથા બીજા અણપત્ની, પણપત્ની, રૂષિવાદી, જૂતવાદી, કંદિત, મહાકંદિત, કોહંમ, પતંગ, એ આઠ જેદ જે છે તે વાણવ્યંતર દેવોના જાણવા.

મેરુપર્વતના મૂલમાં સરસ્વી ધૃતિવાંચી માં મી નીચે જડ્યે તેવારે (૧૮૦૦૦૦) યોજન રત્ન પ્રજા ધૃતિવાંચીના તલીયાલગણ થાય, તેમાંથી એક હજાર યોજન ઉપર અને એક હજાર યોજન નીચે મૂકીયે બાકી (૧૭૮૦૦૦) યોજનમાં પૂર્વોક્ત તેર પાથડા છે તેમાં દશ જવનપતિના દેવો રહે છે અને ઉપરલા એક હજાર યોજન મૂક્યા છે તેમાંથી વલી શો યોજન હેઠલ અને શો યોજન ઉપર મૂકી બાકી આઠશો યોજન રહ્યા તેમાં આઠ વ્યંતરની નિકાય છે, એ આઠ નિકાયમાં પણ દક્ષિણ અને ઉત્તરદિશ મલી એકેકી નિકાયના બે બે ૬૬ છે, તેવારે શોલ ૬૬ વ્યંતર દેવોના છે તથા, વલી ઉપરલા જે એકશો યોજન મૂક્યા છે તેમાંથી વલી દશ યોજન ઉપર તથા દશ

યોજન નીચે મૂકીયેં બાકી એંશી યોજન રહે તેમાં આઠ પ્રકારના વાણવ્યંતર દેવો રહે છે એમાં પણ પૂર્વોક્ત રીતેં એકેકી નિકાયને વિષે બે બે ઇંડુ ગણતાં શોભે ઇંડુ વાણવ્યંતર દેવોના છે. સર્વ મલી બે પ્રકારના વ્યંતર દેવોના બત્રીશ ઇંડુ છે તેની સાથેં પૂર્વોક્ત જવનપતિ ના વીશ ઇંડુ મેલવીયેં તેવારેં બાવન ઇંડુ થાય.

હવે ત્રીજી જ્યોતિષી દેવોની નિકાયના દેવો કહે છે. (જોડસિયા પંચવિહા કે ૦) જ્યોતિષક દેવોના પાંચ જેદ છે તે આ:— ચંડ, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર તથા તારા; તે ફરી બે પ્રકારના છે:— એક ચર ને બીજા સ્થિર તેમાં જે મનુષ્ય ક્ષેત્રને વિષે છે તે ચર ઇટલે અસ્થિર સદા કાલ ફરતા રહે છે, અને જે મનુષ્ય ક્ષેત્રથી બાહર છે તે સ્થિર છે કેમ કે તેમનાં વિમાન ફરતાં નથી જે જિહાં છે તે તિહાંજ સ્થિર રહ્યાં છે, એના પાંચ જેદમાંથી એક ચંડમા અને બીજો સૂર્ય, એ બેને ઇંડુ પદવી છે બીજાને ઇંડુ પદવી નથી. મેરુને મૂલેં સંજૂત લા પૃથ્વીયકી સાતણેં નેબું યોજન ઝંચા જડ્યેં તિહાં તારાનાં વિમાન છે, તિહાંથી દશ યોજનેં સૂર્યનું વિમાન છે, તિહાંથી એંશી યોજનેં ચંડમાનું વિમાન છે તિહાંથી ચાર યોજન ઝંચાં નક્ષત્રનાં વિમાન છે, તેથી ઝંચાં

બાર યોજનમાં વલી જૂદા જૂદા ગ્રહનાં વિમાન છે. એ રીતેં સર્વ મલી સાતશેં નેવું યોજનથી ઉપરેં એકશો દશ યોજનમાં જ્યોતિષી દેવ રહે છે.

હવે ચોથા વૈમાનિક દેવોની નિકાયના દેવો કહે છે. (હુવિહા વેમાણિયા દેવા કે૦) વૈમાનિક દેવો ના બે જેદ છે, તે કહે છે. એક તો જે શ્રીતીર્થકરાદિ કનાં પાંચ કલ્યાણકને વિષે આવે જાય છે એ એનો કલ્પ એટલે આચાર કહીયે માટે એને કલ્પોપપન્ન દેવો કહીયે. તે દેવતા સૌધર્મ ઈશાનાદિ બાર દેવલો કના જેદેં કરી બાર પ્રકારેં છે તે બાર દેવલોકમાં વલી આઠ દેવલોક પર્યંત તો પ્રત્યેકેં એકેકો ઇંડ છે અને નવમો તથા દશમો એ બે દેવલોકનો મલી એક ઇંડ છે તથા અગિયારમો અને બારમો એ બે દેવલોક નો પણ એક ઇંડ છે. એ રીતેં બાર દેવલોકના મલી દશ ઇંડ છે અને પૂર્વેં જવનપતિના વીશ તથા વ્યં રના બત્રીશ અને જ્યોતિષીના બે મલી ચોપન ઇંડ કહ્યા તેની સાથેં એ દશ ઇંડ મેલવીયેં તેવારેં સર્વમલી ચોશઠ ઇંડ થાય. એ સર્વ કલ્પોપપન્ન દેવતા કહેવાય.

હવે બીજા જે કલ્પ એટલે આવ્યા ગયાનો આચાર તેણેં કરી રહિત છે તેને કલ્પાતીત દેવો કહીયે, તેના

वली बे जेद ठे एक तो नव ग्रैवेयकना अने बीजा पांच अनुत्तर विमानना देवो जाणवा.

हवे ए कल्पोपन्न तथा कल्पातीत देवोना स्थानक कहे ठे. चउद राजलोक ठे तेमां सात राज नीचें साते नारकीयें करी पूख्यो ठे अने सात राज उंचो ठे ए चौ दराज लोक पुरुषनें आकारें ठे, तेमां नानिने स्थानकें मनुष्य लोक ठे अने मेरुने मूर्खें संजूतला पृथिवी ठे तिहांथी सातज्ञें नेबुं योजनथी मांमीने नवज्ञें योजन पर्यंत उंचा ज्योतिषी देवो रहे ठे, तेवार पढी एक राज नें आशरे उंचा जइयें तिहां दक्षिणदिशें सौधर्म देव लोक अने उत्तर दिशें ईशान देवलोक, ए रीतें बे देवलोक क जोडा जोडें ठें. तेवार पढी वली केटला एक उंचा जइयें तेवारें वली त्रीजो सनत्कुमार दक्षिण दिशियें अने चोथो माहेंड उत्तर दिशें, ए रीतें बे देवलोक जोडा जोडें ठे. तेवार पढी वली पांचमो ब्रह्मदेवलोक, षष्ठो लांतक, सातमो शुक्र, आठमो सहस्रार, ए चार देवलोक अनुक्रमें एक एकनी उपर केटले केटले आंतरे एक ला एकलाज ठे. तेवार पढी वली केटला एक उंचा जइयें तिहां नवमो आनत अने दशमो प्राणत ए बे देवलोक दक्षिण अने उत्तरें जोडा जोडें ठे. तेवार पढी

વલી પણ કેટલા એક ઝંચા જડ્યેં તેવારેં અગીયાર
 મો આરણ્ય અને બારમો અચ્યુત, એ બે દેવલોક દક્ષિ
 ણ અને ઉત્તરદિગેં જોડાજોડેં છે, તેવાર પઠી વલી કેટ
 લાએક ઝંચા જડ્યેં તેવારેં ચત્તર રાજલોકરૂપ પુરુષ
 ના ગજાનેં સ્થાનકે નવ ગ્રૈવેયક છે. તેવાર પઠી કેટલે
 ક ઝંચે પાંચ અનુત્તર વિમાન છે, તેવાર પઠી ચાદરાજ
 લોકરૂપ પુરુષનાં જલાટનેં ઠેકાણે સિદ્ધ શિલા છે
 તે સ્ફટિક રત્નની પરેં નિર્મજ છે, તિહાં સિદ્ધના જીવો
 રહ્યા છે. એમ એ દેવતાને રહેવાનાં સ્થાનક કહ્યાં. હવે
 હાં વલી ત્રણ પ્રકારના કિલ્બિષિયા દેવો તથા નવ
 પ્રકારના લોકાંતિક દેવો છે તેને રહેવાનાં સ્થાનક
 બતાવે છે, તિહાં પ્રથમ કિલ્બિષિયા દેવોનાં સ્થાન કહે
 છે. એક તો પહેલા અને બીજા દેવલોકની નીચેં ત્રણ પ
 લ્યોપમના આયુ વાલા રહ્યા છે અને બીજા વલી ત્રીજા
 તથા ચોથા દેવલોકની નીચેં ત્રણ સાગરોપમના આયુ
 વાલા રહ્યા છે, તથા ત્રીજા પાંચમા અને ષષ્ઠા દેવલો
 કનેં નીચેં તેર સાગરોપમના આયુ વાલા રહ્યા છે.
 એ ત્રણે પ્રકારના કિલ્બિષિયા દેવો ચંદ્રાલપ્રાય
 જાણવા તથા વલી પાંચમા દેવલોકને ઢેહેડે ઉત્તર
 અને પૂર્વની અન્યંતર રુષ્ણરાજીમાં નવ પ્રકારના

લોકાંતિક દેવો રહે છે, એનું આઠ સાગરોપમાયુ છે.

એ સર્વ દેવોના બધા મલી એકશો ને અઠાણું જેદ શા સ્ત્રોમાં કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે:—નવનપતિના દશ જેદ, ચર જ્યોતિષીના પાંચ જેદ, સ્થિર જ્યોતિષીના પાંચ જેદ, પાંચ નરત તથા પાંચ ઐરવત મલી દશ ક્ષેત્રના દશ વૈતાલ્યને વિષે રહેનારા તિર્યક્ જૂંજક દેવોના દશ જેદ, નારકી જીવોને દુઃખ આપનારા પરમાધામીના પંદર જેદ, વ્યંતરના આઠ જેદ, વાણવ્યંતરના આઠ જેદ, કિલ્લિષિયાના ત્રણ જેદ, લોકાંતિકના નવ જેદ, બાર દેવલોકના બાર જેદ, નવ ઐવેયકના નવ જેદ, પાંચ અનુત્તર વિમાનોના પાંચ જેદ, એ સર્વ મલી નવાણું જેદ થયા. એને પર્યાપ્તા તથા અપર્યાપ્તા એ વેથી ગુણ તાં એકશો ને અઠાણું જેદ થાય છે ॥ ૩૪ ॥

એ રીતે પૂર્વોક્ત તિર્યચના અડતાલીશ, નારકીના ચૌદ, મનુષ્યના ત્રણજો ને ત્રણ તથા દેવતાના એકશો ને અઠાણું મલી જીવોના ૫૬૩ જેદો થયા. એમ ચૌદ રાજલોકમાં જીવાદિક ઠ ડવ્ય છે, તેમાં એક જીવડ વ્યના સંસારી ને સિદ્ધ, એ બે જેદ પૂર્વે કહ્યા હતા, તેમાં થી સંસારી જીવોના પાંચજો ત્રેશઠ જેદ સંક્ષેપે કહી દેખાડ્યા, એ સંસારી જીવોનો વિચાર કહ્યો.

हवे बीजा सिद्ध जीवोना जेद कहे ठे:-

सिद्धा पनरस जेया, तिष्ठ अति
ढाड़ सिद्ध जेएणं ॥ एए संखेवेणं,
जीव विगप्पा समस्काया ॥ ६५ ॥

अर्थ:- (सिद्धा के०) सर्व कर्मोन्नी मुक्त थएला जीवो, तेना (तिष्ठ अतिढाड़ के०) तीर्थकर तथा अ तीर्थकरादि (सिद्धजेएणं के०) सिद्धना जेदें करी (प नरस जेया के०) पंदर जेद थाय ठे. ते पंदर जेदनां नाम नवतत्त्वना बालावबोधयकी जाणवां. (एए संखेवेणं के०) ए पूर्वोक्त सर्व संक्षेपें करीने (जीव विगप्पा के०) जीवना विकल्प एटलें जेद (समस्का या के०) रूडे प्रकारें कहा ठे ॥ ६५ ॥

हवे जे आगल कहेवा योग्य ठे ते मूल ग्रंथ
कर्त्ता पोतेंज गाथा वडे कहे ठे.

एएसिं जीवाणं, सरीरमाऊ ठिई
सकायंमि ॥ पाणा जोणिपमाणं, जे
सिं जं अडि तं जणिमो ॥ ६६ ॥

अर्थ:- (एएसिं के०) ए पूर्वोक्त एकेंडियादिक

(જીવાણં કે૦) જીવોના એક (સરીર કે૦) શરીરોનું પ્રમાણ, બીજું (આઠ કે૦) જવન્યથી તથા ઉત્કૃષ્ઠથી આયુષ્યનું પ્રમાણ, ત્રીજું (ઠિઈ સકાયંમિ કે૦) એકેંડિયાદિક જીવો મરણ પામીને ફરિ ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય, એવી જે સ્વકાયસ્થિતિ તેનું પ્રમાણ, ચોથું (પાણા કે૦) ઇંડિયાદિક દશ પ્રાણનું પ્રમાણ, પાંચમું (જો ણિ પમાણં કે૦) ચોરાશી લઠ્ઠ યોનિમાંહેલો કયા કયા જીવોમાં કેટલી કેટલી યોનિયો હોય તેનું પ્રમાણ, (જેસિંજંઅબ્ધિ કે ૦) જે જે જાવોનું જેટલું છે, (તં નણી મો કે૦) તે જીવોનું તેટલું અમેં કહીશું ॥ ૨૬ ॥

તિહાં પ્રથમ શરીરના પ્રમાણનો પ્રકાર કહે છે:—

અંગુલ અસંખ જાગો, સરીર મેગિં
દિયાણ સઘેસિં ॥ જોયણ સહસ્સ
મહિયં, નવરં પત્તેય રુસ્કાણં ॥ ૨૭ ॥

અર્થ:—(સઘેસિં એગિંદિયાણ સરીરં કે૦) સર્વે સૂક્ષ્મ તથા બાદર પૃથ્વીકાય પ્રમુખ એકેંડિય જીવોના શરીરોનું પ્રમાણ (અંગુલ અસંખ જાગો કે૦) અંગુલ ના અસંખ્યાતમા જાગ જેટલું હોય છે. (નવરં કે૦) પણ અટલી વિશેષતા છે. જે (પત્તેય રુસ્કાણં કે૦)

પ્રત્યેક વનસ્પતિના શરીરનું પ્રમાણ, (જોયણ સહસ્ત્ર મહિયં કે૦) એક હજાર યોજનથી કાંઈક અધિક હોય છે. તે સમુદ્રાદિકનેવિષે ઉત્સેધાંગુલ પ્રમાણ હજાર યોજનના ઝંઘા પાણીમાં પદ્મનાભ હોય છે તથા આ અઢી ઢીપથી બાહેર એવી જતાં પણ હોય છે. આદિં યદ્યપિ સામાન્યપણે પૃથ્વિકાયાદિક એકેંડિયજીવોના શરીરોનું પ્રમાણ અંગુલનો અસંખ્યાતમો નાગમાત્ર કહ્યું છે તથાપિ સંગ્રહિણ્યાદિકનેવિષે વિશેષે કરી જાણવા માં આવે છે, કે અંગુલના અસંખ્યાતમા નાગના પણ અસંખ્ય જૈદ છે મારે તે પ્રમાણે અહીંયાં પણ કહેવું ॥૧૭॥ એવી રીતે એકેંડિયના શરીરનું પ્રમાણ કહ્યું.

હવે ઢીંડિયાદિક વિકર્ણેંડિય જીવોના શરીરોનું પ્રમાણે કહે છે:-

વારસ જોયણ તિન્ને, વ ગાઝઆ જો
યણં ચ અણુકમસો ॥ બેંડિય તે
ંડિય, ચગરિંદિય દેહ મુચ્ચતં ॥૨૮॥

અર્થ:-મનુષ્યક્ષેત્રની બાહિર રહેલા (બે ંડિય કે૦) શંખાદિક બેંડિયજીવના શરીરની ઝંઘાઈ (વારસ જોયણ કે૦) વાર યોજનની હોય છે. અઢી ઢીપની બાહે

र रहेला (तेइंदिय के०) कर्णशृंगालादिक तेंडिय जी
वोना शरीरनी उंचाई (तिन्नेव गाउआ के०) त्रण
गाउनी होय ठे. तथा अढी ढीपनी बाहेर रहेला (च
उरिंदिय के०) भ्रमरादिक चउरिंदिय जीवोना (देहमु
च्चतं के०) शरीरनुं उंचपणुं (जोयणंच के०) एक
योजननुं होय ठे (अणुकमसो क०) गाथाना पदना
अनुक्रमें एटले बे इंदियने बार योजन वगेरे कहेवा
॥ १७॥ ए विकर्लेइय जीवोना शरीरोनुं प्रमाण कह्युं.

हवे नारकी आदिक पंचेंडियना शरीरोनुं
प्रमाण कहेतो थको प्रथम नारकी
जीवोना शरीरनुं प्रमाण कहे ठे.

धणुसय पंच पमाणा, नेरइया स
त्तमाइ पुढवीए ॥ तत्तो अद्दूणा,
नेया रयणप्पहा जाव ॥ १८ ॥

अर्थः— (सत्तमाइ पुढवीए के०) तमस्तमःप्रजा
नामनी सातमी आदि नरकपृथ्वीमां रहेनारा (नेर
इया के०) नारकीउना शरीरोनुं प्रमाण आवी रीतें
ठेः— (धणुसय पंच पमाणा के०) सातमी पृथ्वीना
नारकीउना शरीरोनुं प्रमाण पांचजें धनुष्य जेटली

ડંચાઈનું છે. એમ અનુક્રમે (તત્તો અર્ધદૂળા કે૦)
 તેથી અર્ધ અર્ધ સંખ્યા ઝળી કરવી, એટલે અઢીશે
 ધનુષ્ય જેટલા પ્રમાણનું શરીર ઠઠી પૃથ્વીના નાર
 કીયોનો હોય છે. સવાશો ધનુષ્ય ડંચાઈનું પ્રમાણ
 પાંચમી પૃથ્વીના નારકીયોના શરીરોનું હોય છે. સાડા
 બાસઠ ધનુષ્ય ડંચાઈનું પ્રમાણ ચોથી પૃથ્વીના નારકી
 યોના શરીરોનું હોય છે. સવા એકત્રીશ ધનુષ્ય ડંચાઈનું
 પ્રમાણ ત્રીજી પૃથ્વીના નારકીયોના શરીરોનું હોય છે.
 સાડા પંદર ધનુષ્ય અને બાર અંગુલ ડંચાઈનું પ્રમાણ
 બીજી પૃથ્વીના નારકીયોના શરીરનું હોય છે. એમ અ
 નુક્રમે (જાવ રચણપ્પદા કે૦) યાવત્ રત્નપ્રજા ના
 મની પહેલી પૃથ્વીના નારકીયોના શરીરોનું પ્રમાણ
 પોણા આઠ ધનુષ્ય અને ઠ અંગુલનું (નેયા કે૦) જાણ
 વું. એટલું સ્નાનાવિક દેહનું પ્રમાણ હોય છે તે કહ્યું;
 પણ એનું વૈક્રિય શરીરનું પ્રમાણ તો એથી બમણું
 હોય છે ॥ ૧૧ ॥ એમ નારકીયોના શરીરોનું પ્રમાણ કહ્યું.

હવે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોના શરીરોનું પ્રમાણ

અઢી ગાયાર્યે કરી કહે છે:-

જોયુણ સહસ્સ માણા, મઢા ડરગા

ય ગપ્રયા હુંતિ ॥ ધણુઅ પુહુતં પસ્કિસુ,
 ઋયચારી ગાઝ અ પુહુતં ॥૩૦॥ સ્વયરા
 ધણુઅ પુહુતં, ઋયગા ઝરગા ય જોયણ
 પુહુતં ॥ ગાઝય પહુત મિતા, સમુહિમા ચ
 ઝપયા ઝણિયા ॥ ૩૧ ॥ ઠચ્ચેવ ગાઝઆ
 ઇં, ચઝપયા ગપ્રયા મુણેયવા ॥

અર્થ:-તિર્યંચ જીવો ગર્નજ અને સંમૂર્ઘિમ એ બે પ્રકારના હોય છે, તેમાં ગર્નજના શરીરનું પ્રમાણ આવી રીતે:- (મહા ઝરગાય સહસ્સ જોયણ માણા કે૦) મત્સ્ય અને ઝર:પરિસર્પના શરીરનું પ્રમાણ એક હજાર યોજનનું હોય છે. એવા મોહોટા મત્સ્યો સ્વયંઝુરમણ સમુદ્રમાં હોય છે. અને એવા ઝર:પરિસર્પો અઢી ઢીપથી વાહેર હોય છે. (પસ્કિસુ ધણુઅ પુહુતં કે૦) પક્ષીયોના શરીરનું પ્રમાણ ધનુષ ષ્ઠત્વ એટલે બે ધનુષથી લઈને નવ ધનુષ સુધી હોય છે. અને (ઋયચારી ગાઝઅ પુહુતં કે૦) ગોધાદિક ઋજપરિ સર્પના શરીરનું પ્રમાણ ગવ્યૂતિ ષ્ઠત્વ એટલે બે ગાઝથી માંત્રી નવ ગાઝ સુધી હોય છે. એ બધા જીવો (ગપ્રયા હુંતિ કે૦) ગર્નજ છે ॥૩૦॥ હવે સંમૂર્ઘિમના શરીરનું પ્રમાણ આવી

રીતે:- (સ્વયરા હ્રુયગા ધણુઅ પુદ્ધતં કે૦) સ્વેચર
 ઇટલે પક્ષીઝ, અને હ્રુજગ ઇટલે હ્રુજપરિ સર્પનાં શરી
 રોનું પ્રમાણ ધનુષ ઇશુત્વ ઇટલે બે ધનુષથી માંદીને નવ
 ધનુષસુધી હોય છે. તથા (ઝરગાય જોયણ પુદ્ધતં કે૦)
 ઝરગ ઇટલે ઝર:પરિસર્પના શરીરનું પ્રમાણ યોજન
 ઇશુત્વ ઇટલે બે યોજનથી માંદીને નવ યોજન સુધી
 હોય છે અને (ચઝપ્પયા ગાઝય પુદ્ધતં મિત્તા કે૦) ચતુ
 સ્પદ ઇટલે ચાર પગવાલા જીવોના શરીરનું પ્રમાણ
 ગાઝઇશુત્વ ઇટલે બે ગાઝથી માંદીને નવ ગાઝ સુધી
 હોય છે. એવી રીતે (સમુહિમા નળિયા કે૦) સંમૂહિમ
 તિર્યંચ જીવોના શરીરોનું પ્રમાણ કહ્યું છે. કેટલાંક
 પુસ્તકોમાં “હ્રુયગા ઝરગાય જોયણ પુદ્ધત ” એવો
 પાઠ છે, એ પ્રમાણે અર્થ કરતાં હ્રુજપરિ સર્પના શરીરનું
 પ્રમાણ યોજન ઇશુત્વ થાય છે તે સમીચીન નથી. કે
 મ કે, પ્રજ્ઞાપના તથા સંગ્રહિણ્યાદિ સૂત્રોથી વિરુદ્ધ છે
 ॥૩૧॥ અને (ચઝપ્પયા ગપ્પયા ઠચ્ચેવ ગાઝઆઈં કે૦)
 ગર્જજ ચતુસ્પદ જીવોના શરીરોનું પ્રમાણ ઉત્કર્ષથી ઠ
 ગાઝનું (સુણેયવા કે૦) મનાય છે. એવા મોટા શરીરના
 હસ્તિઝ દેવકુર્વાદિક યુગલીયાનાં ક્ષેત્રોમાં હોય છે.

हवे पंचेंद्रिय मनुष्यना शरीरनुं प्रमाण
गाथाना उत्तरार्ध वडे कहे ठे:-

कोस तिगं च मणुस्सा, उक्को
स सरीर माणेणं ॥ ३२ ॥

अर्थ:- (मणुस्सा उक्कोस सरीर माणेणं के०) उ
त्कृष्टथी मनुष्यना शरीरनुं प्रमाण (कोसतिगं के०)
त्रण कोशनुं होय ठे. ते देवकुर्वादिक क्षेत्रोनां युगली
जियां जाणवां ॥ ३१ ॥ ए मनुष्यनां शरीर कथां.

हवे देवोना स्वानाविक शरीरोनुं प्रमाण कहे ठे:-

ईसाणंत सुराणं, रयणीउं सत्त हुंति
उच्चतं ॥ डुग डुग डुग चउ गेवि, ऊ
णुत्तरे इक्किक्क परिहाणी ॥ ३३ ॥

अर्थ:- (ईसाणंत सुराणं के०) बीजा ईशान देव
लोकना अंत सुधी जे सुवनपति, व्यंतर तथा ज्योति
ष्क देव ठे तेउना शरीरोनी (उच्चतं के०) उचाई
(सत्त रयणीउं हुंति के०) सात हाथनी होय ठे. त्या
र पढी “डुग डुग डुग चउ गेविऊणुत्तरे इक्किक्क परि
हाणी” अनुक्रमें एकेक हाथ घटाडतां जवुं. जेम के,

सनत्कुमार अने माहेंद्र ए (डग के०) द्विक, एट
 बन्ने देवलोकमांना देवोना शरीरोनुं कंचाईनुं प्रमाण
 ठ हाथनुं होय ठे. ब्रह्म अने लांतिक ए (डग के०) बे
 देवलोकमां पांच हाथ होय ठे; शुक्र अने सहस्रार ए
 (डग के०) बे देवलोकमां चार हाथ होय ठे; ए त्रण
 द्विक कही अने आनत, प्राणत, आरण्य तथा अच्युत
 ए (चउ के०) चार देवलोकमां त्रण हाथ होय ठे;
 (गेविङ्ग के०) नव ग्रैवेयकमां बे हाथ होय ठे. अने
 (अणुत्तरे के०) पांच अनुतरवासी देवलोकमांना देवो
 ना शरीरोनुं प्रमाण एक हाथनुं होय ठे. ए रीतें (इक्कि
 कपरिहाणी के०) एकेक हाथनी हाणी करतां जनुं
 तेवारें पूर्वोक्त मान आय. ए सर्व जीवोना शरीरोनुं
 प्रमाण उत्सेधांगुलनी रीतें जाणवुं ॥ ३३ ॥

हवे जीवोना आउखानुं बीजुं ढार कहे ठे:-

बावीसा पुढवीए, सत्तय आउस्स ति
 न्नि वानस्स ॥ वास सहस्सा दस तरु,
 गणाणं तेन तिरित्ताउ ॥ ३४ ॥

अर्थ:- (पुढवीए बावीसा के०) पृथ्वीकाय जी
 वोनं आयु उत्कर्षथी बावीश हजार वर्षनुं होय ठे

(४ए)

(सत्तय आवस्स के०) अप्काय जीवोनुं आयु सा
त हजार वर्षनुं, (वावस्स तिन्नि के०) वायुकाय
जीवोनुं आयु त्रण हजार वर्षनुं (तरुगणाणं के०)
प्रत्येक वनस्पति समूहनुं आयुष्य, (दस सहस्सा
वास के०) दश हजार वर्षनुं होय ठे. अने (तेउ
तिरित्ताउ के०) तेजस्काय जीवोनी उत्कृष्ट आयुःस्थि
ति त्रण अहोरात्रनी होय ठे. अने ए वधा जीवोनुं
जघन्यथी अंतर्मुहूर्तनुं आयुष्य होय ठे ॥ ३४ ॥

हवे विगल्लेडिय जीवोनुं आयु कहे ठे.

वासाणि बारसाऊ, वि इंदियाणं ति
इंदियाणं तु ॥ अउणा पन्न दिणाइं,
चउरिंदीणं तु षम्मासं ॥ ३५ ॥

अर्थः—(बिइंदियाणं बारसाऊ वासाणि के०) वें
डिय जीवोनुं उत्कृष्टथी बार वर्षनुं आयुष्य होय ठे.
(तिइंदियाणंतु के०) त्रींडिय जीवोनुं आयुष्य (अउ
णा पन्न दिणाइं के०) उगण पचास दिवसनुं होय
ठे. अने (चउरिंदीणंतु के०) चतुरिंदिय जीवोनुं
आयुष्य (षम्मासं के०) ष महिनानुं होय ठे. तेम

ज ए सर्वेनं जघन्यथी पूर्ववत् अंतर्मुहूर्त्तनं आयुष्य
होय ठे ॥३५॥ ए विकलेंद्रियनं आयुष्य कलुं.

हवे पंचेंद्रिय जीवोनं उत्कृष्टथी आयुःप्रमाण कहे ठे:-

सुर नेरइयाण ठिई, उक्कोसा सागराणि ति

त्तीसं ॥ चउपय तिरिय मणुस्सा, तिन्नियप

लिउवमा हुंति ॥३६॥ जलयर उर जुयगा

णं, परमाऊ होइ पुव कोडीउ ॥ पस्कीणं पुण

जणिउ, असंख जागो अ पलियस्सा ॥३७॥

अर्थ:- (सुर नेरइयाण ठिई के०) देव अने ना
रकीयोना आयुष्यनी स्थिति, (उक्कोसा के०) उत्कृ
ष्टथी (तित्तीसं सागराणि के०) तेत्तीश सागरोपमनी
होय ठे. एटलुं आयुष्य पांच अनुत्तर विमानोना दे
वोनं तथा सातमी नरकना जीवोनं उत्कृष्टथी जाणी
लेवुं. अने (चउपय के०) चतुष्पद एटले चार पग
वाला (तिरिय के०) तिर्यंच जीवोनं तथा (मणुस्सा
के०) सर्व प्रकारना माणसोनं उत्कृष्टथी (तिन्नियप
लिउवमा के०) त्रण पद्योपमनं आयुष्य (हुंति)
होय ठे. एवा आयुष्यवाला जीवो देव कुर्वादिक क्केत्रो
मां होय ठे. अहिं पद्योपम तथा सागरोपमने विषे

सूक्ष्मताथी अथवा विशेषण विशिष्टं ग्रहण कस्या
थी देव तथा नारकीयानुं जघन्यथी आयुष्य दश हजार
र वर्षानुं होय ठे. अने मनुष्य तथा तिर्यंच जीवानुं ज
घन्यथी पूर्वनी पेटें अंतर्मुहूर्तनुं आयुष्य होय ठे॥३६॥

गर्नज अने संमूर्द्धिम ए वे प्रकारना (जलयर के०)
जलचर जीवो ठे. (उर के०) उदरथी चालनारा जे
सर्पो ठे, (जुयगाणं के०) जुजाथी चालनारा जे नो
लिया प्रमुख जीवो ठे, तेउनुं (परमाऊ के०) उत्कृ
ष्टथी आयुष्य (पुत्रकोडीउ के०) पूर्व कोडीनुं (होइ
के०) होय ठे. सित्तेर लाख अने ठप्पन्न हजार कोटि
वर्षनो एक पूर्व आय ठे. एवा एक कोटि पूर्वनुं आयु
ष्य जाणवुं. (पस्कीणं के०) पक्षीउनुं (पुण के०)
तेवी रीतेंज (पलियस्स असंखनागोअ के०) पत्थोप
मना असंख्यातमा नाग जेटनुं आयुष्य(जणिउ के०)
कहेलुं ठे. ए गर्नज पक्षीयानुं आयुष्य जाणवुं. आ प्र
करणमां संमूर्द्धिम, स्थलचर तथा खेचरादि पंचेंद्रियो
नुं उत्कृष्टथी आयु कथुं नथी, पण बीजा ग्रंथोमां कहे
लुं ठे, ते आ प्रमाणे:—‘समुद्धि पणिंदि अलयर, खय
र उरग जुयय जिठ विइ कमसो; वास सहस्सा चुल
सी, बिसत्तरी तिपन्न बायाला ॥१॥ इति ॥ ३७ ॥

(૫૧)

હવે સૂક્ષ્માદિ જીવોના આયુષ્યનું પ્રમાણ કહે છે:—

સર્વે સુદુમા સાદા, રણા ય સંમુહિ
મા મણુસ્સા ય ॥ ઉક્કોસ જહન્નેણં,
અંતમુદુત્તં ચિય જિયંતિ ॥ ૩૮ ॥

અર્થ:— (સર્વે કે०) પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેનકા
ય, વાયુકાય, તથા વનસ્પતિકાય, એ સર્વે (સુદુમા સા
દારણા ય કે०) સૂક્ષ્મ તથા બીજા સાધારણ એટલે
બાદર નિગોદરૂપ જે અનંતકાય જીવો છે તે અંતે
(સંમુહિમા મણુસ્સાય કે०) સંમૂર્ઘિમ મનુષ્યો જે
એકશો ને એક દેત્રોને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા ગર્ભજ મનુ
ષ્યોનાં જ મલ મૂત્ર, તથા વાતાદિકને વિષે ઉત્પન્ન થા
ય છે, તે બધા (ઉક્કોસ કે०) ઉત્કૃષ્ઠથી (જહન્નેણં
કે०) જઘન્યથી (અંત મુદુત્તં ચિય કે०) એક અંત
મુદૂર્ત માત્રજ (જિયંતિ કે०) જીવે છે ॥ ૩૮ ॥

અપલા બે દારમાં જે કહ્યું, તે ગાખાવડે સૂચવે છે:—

ઉગાહણાઁ માણં, એવં સંસ્થેવતં સ
મસ્કાયં ॥ જે પુણ ફલ વિસેસા, વિ
સેસ સુત્તાઁ તે નેયા ॥ ૩૯ ॥

અર્થ:—(ઊગાહણાઝમાણં કે૦) જેનેવિપે જીવની સ્થિતિ હોય છે. જેમાં જીવ રહે છે તેને અવગાહના કહિયે, એવું જે પ્રત્યેક જીવનું શરીર તેના આયુષ્યનું પ્રમાણ (એવં કે૦) એવી રીતે (સંસ્થેવઝ કે૦) સંકેપે કરી (સમસ્કાયં કે૦) સમાખ્યાતં એટલે કહ્યું, પરંતુ (જે પુણ ઇહ કે૦) અત્રે હજી જે કાંઈ દેવલોકાદિકનેવિપે પ્રતરાદિ આશ્રિત (વિસેસા કે૦) વિશેષ અવગાહના તથા આયુના નેદ છે. (તે વિસેસ સુત્તાઝ કે૦) તે વિશેષ સૂત્ર જે સંગ્રહિણી તથા પ્રજ્ઞાપનાદિક સૂત્રો છે તેથી (નેયા કે૦) જાણી લેવા ॥૩૯॥ એ રીતે અવગાહના તથા આયુઃસ્થિતિ મલી બે ઢાર કહ્યાં.

હવે ત્રીજું, સ્વકાયસ્થિતિ ઢાર કહે છે:—

એગિંદિયા ય સઘે, અસંસ્વ ઝસ્સપ્પિ

ણી સકાયંમિ ॥ ઝવવઙ્ગંતિ ચયંતિ

અ, અણંતકાયા અણંતાઝ ॥૪૦॥

અર્થ:—(સઘે એગિંદિયાય કે૦) પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઝકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય, એ જે પંચ સ્થાવર એકેંદ્રિય છે. તે સર્વ (અસંસ્વ ઝસ્સપ્પિણી કે૦) અસંસ્વ ઝત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણી સુધી

(સકાર્યમિ કે૦) તેજ પોતાની કાયનેવિષે (ઊવવ
 ઝંતિ કે૦) ઉત્પન્ન થાય છે, અને (ચયંતિઅ કે૦) મ
 રણને પામે છે. અર્થાત્ તેજ કાયમાં ઉત્પન્ન થઈને ફ
 રી ત્યાંજ નાશને પામે છે,તથા (અણંતકાયા કે૦) અ
 નંત કાય વનસ્પતિ જીવો જે છે તે (અણંતાં કે૦)
 અનંત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી સુધી યાવત્ સ્વ
 કાયમાં ઉત્પન્ન થઈને તેજ કાયમાં નાશ પામે છે॥૪૦॥
 એવી રીતે એકેંદ્રિય જીવોની કાય સ્થિતિ કહી.
 હવે દ્વિંદ્રિયાદિ વિકલેંદ્રિયની કાયસ્થિતિ કહે છે:-

સંખિઙ્ગ સમા વિગલા, સત્તઠ્ઠનવા

પણિંદિ તિરિ મણુયા ॥ ઊવવઙ્ગંતિ

સકાએ, નારય દેવા અ નોચેવ ॥ ૪૧ ॥

અર્થ:- (વિગલા સંખિઙ્ગ સમા કે૦) બેંદ્રિય તેંદ્રિ
 ય તથા ચતુરિંદ્રિય એજે વિકલેંદ્રિય જીવ છે, તે સં
 રચ્યાતા વર્ષ સુધી (ઊવવઙ્ગંતિસકાએ કે૦) ઉપપદ્યંતિ
 સ્વકાયે એટલે સ્વકાયને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે. અને
 ચવે છે તથા (પળિંદિ તિરિ મણુયા કે૦) પંચેંદ્રિય
 તિર્યંચ અને મનુષ્ય એ બે જાતિના જીવો તે તંવાજ ન
 વપણે કેઢાવેડે (સત્તઠ્ઠનવા કે૦) સાત અથવા આઠ

નવ કરે છે. સાત નવ તો ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા વર્ષ સુધી
માં થઈ શકે છે અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતા વર્ષ સુધીમાં
આઠ નવ થઈ શકે છે. એટલે આઠ નવમાં પૂર્વકોટી
પૃથક્ત્વ અને ત્રણ પલ્લોપમ અધિક કાલ જાણી
લેવો. અને જયન્યયી સર્વત્ર કાયસ્થિતિ અંતર્મુદ્ધ
ર્તની જાણી લેવી. તથા (નારય દેવાઅ નોચેવ કે૦)
નારકી જીવો અને દેવો મરણ પામીને ફરી તેજ ગ
તિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી એટલે નારકી મરીને ફરી
નારકીમાં ન ઉપજે અને દેવતા મરી ફરી દેવતામાં
ન ઉપજે અવશ્ય એક બે નવ બીજી ગતિમાં કરીને
પછી તે ગતિમાં ઉપજે, તેમ વળી દેવતા મરી નરકમાં
પણ ન જાય અને નારકી મરી દેવમાં પણ ન જાય.
એ ત્રીજું સ્વકાયસ્થિતિ દાર કહ્યું ॥ ૪૧ ॥

હવે ચોથું પ્રાણ દાર કહે છે:-

દસહા જિયાણ પાણા, ઇંદિ ઉસાસાત
જોગ બલરૂવા ॥ એગિંદિએસુ ચત્તરો, વિગ
લેસુ ઠ સત્ત અઠેવ ॥ ૪૨ ॥ અસન્નિ સન્નિ
પંચિં, દિએસુ નવ દસ કમેણ બોધવા ॥ તેહિં
સહ વિપ્પત્તંગો, જીવાણં નસુએ મરણં ॥ ૪૩ ॥

अर्थः—(दसहा जियाण पाणा के०)जीवोना दश प्रकारनां प्राण होय ठे. ते कहे ठे (इंदि के०) इंदियो, (उसास के०) श्वासोद्ध्वास, (आउ के०) आयु तथा (जोगबलरूवा के०) योगनां बलरूप जाणवां. एट ले स्पर्शनादि पांच इंदियो, ठछो उद्ध्वास निःश्वास, सातमुं आयु तथा मन, वचन, काय, ए त्रण योगनां त्रण बल मली दश प्राण ठे. तेमां (एगिंदिएसु के०) एकेंडिय जीवोने स्पर्शनेंदिय, श्वासोद्ध्वास, आयु तथा कायबल, ए (चउरो के०) चार प्राण होय ठे. अने (वि गलेसु के०) विकलेंडिय एटले छींडिय जीवो ने स्पर्शनेंदिय, रसनेंदिय, श्वासोद्ध्वास, आयु, कायबल तथा वचनबल, ए (ठ के०) ठ प्राण होय ठे. त्रींडिय जीवोने स्पर्शनेंदिय, रसनेंदिय, घ्राणेंडिय, श्वासोद्ध्वास, आयु, कायबल तथा वचनबल, ए (सत्त के०) सात प्राण होय ठे. चतुरिंडिय जीवोने स्पर्शनेंदिय, रसनेंदिय, घ्राणेंडिय, श्रोत्रेंडिय, श्वासोद्ध्वास, आयु, कायबल, तथा वचनबल, ए (अछेवके०) आठ प्राण होय ठे॥४॥

(असन्नि सन्नि पंचिंदिएसु के०) अस्संझी पंचेंडिय तथा संझी पंचेंडिय जीवोने (नव दस के०) नव अने दश (कमेण के०) क्रमें करी (बोधवा के०)

જાણવા. એટલે અસંજી પંચેન્દ્રિય જીવોને એક મનો
 બલ હોતું નથી બાકીનાં નવે પ્રાણો હોય છે. અને
 સંજી પંચેન્દ્રિય જીવોને દશે પ્રાણો હોય છે. એ પ્રાણ
 જેને જેટલાં કહ્યાં છે તે જીવને (તેંહિં સહવિષ્ણુગો
 કે०) તે પ્રાણોનો જે વિયોગ થાય છે તે (જાવાણં
 મરણં નમ્મુએ કે०) જીવને મરણ કહેવાય છે. વળા
 જિહાં ઉપજે, તિહાં એક આયુ તો પૂર્વજા જવનું બાંધે
 હું હોય બાકી બીજાં સર્વ નવાં પ્રાણ અને નવી પર્યા
 પ્તિ ઉપજતી વેળાયેં બાંધે. ઇહાં દેવ, નારકી, ગર્જજ તિ
 ર્યેંચ તથા મનુષ્ય એવા સંજી પંચેન્દ્રિય કહેવાય છે;
 અને સંમૂર્ઘિમ તિર્યગ્ તથા સંમૂર્ઘિમ મનુષ્ય અસંજી
 પંચેન્દ્રિય કહેવાય છે. તેંડમાં સંમૂર્ઘિમ મનુષ્યો તો
 જાણારૂપ વાગ્બલાદિકેં કરી રહિત હોવાથી તેંડ સાત
 તથા આઠ પ્રાણવાલા કહ્યા છે ॥ ૪૩ ॥

અહીં એવી આશંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે, જીવને
 પ્રાણ વિયોગરૂપ જે મરણ કહ્યું તે કેટલા કાલ સુધી
 થયા કરે છે ? એહના નિરાસાર્થ ઉત્તર કહે છે:-

एवं अणोरपारे, संसारे सायरंमि
 नीमंमि ॥ पत्तो अणंत खुत्तो,
 जीवेहिं अपत्त धम्मेहिं ॥ ४४ ॥

अर्थ:- (अपत्त धम्मेहिं के०) जेउने धर्मनी प्राप्ति थई नथी एवा (जीवेहिं के०) जीवोने (एवं के०) पूर्व कही आख्या तेम आ (अणोरपारे के०) पारा वार रहित एटले जेनी आदि पण नथी अने अंत पण नथी एवो (नीमंमि के०) महा जयंकर (संसारे सायरंमि के०) संसार रूप समुझने विषे (अणंत खुत्तो के०) अनंतवार प्राणवियोगरूप मरण (पत्तो के०) प्राप्त थाय ठे ॥४४॥ ए चोष्ठं प्राण द्वार कहुं.

एटले जे जीव धर्म नथी पाम्या ते जीव एकेकी योनिने विषे अनंती अनंती वार मरण जीवन प्रत्ये करे ठे. योनि एटले जे स्थानमां घणा जीवोनी एक वर्ण, एकगंध, एक रस, एक स्पर्श, एटला वानां सरखां बरोबर होय, ते सर्व जीवोनी एक योनि कहियें. ते योनियो केटली ठे ते सर्व जातिना जीवोनी जूदी जूदी संख्यायें आगली गाथायें कहे ठे.

हवे पांचमुं योनि द्वार कहे ठे:-

तद् चउरासी लस्का, संखा जोणीण हो
इ जीवाणं ॥ पुढवाईण चउएहं, पनेयं
सत्तसत्तेव ॥ ४५ ॥ दस पत्तेय तरूणं,

(५९)

चउदस लस्का हवंति इयरेसु ॥ विगलिं
 दिएसु दो दो, चउरो पंचिंदि तिरियाणं
 ॥ ४६ ॥ चउरो चउरो नारय, सुरेसु मणु
 आण चउदस हवंति ॥ संपिंमिया य स
 वे, चुलसी लस्कानु जोणीणं ॥ ४७ ॥

अर्थ:- (तह के०) तथा (जीवाणं के०) जी
 वोनी (जोणीण के०) योनिनी (संखा के०) सं
 ख्या (चउरासी लस्का के०) चोराशी लह् (दोइ
 के०) ठे. जीवोनुं जे उत्पत्तिस्थानक ते योनि कहेवा
 य ठे. तेउमां (पुढवाईण चउएहं के०) पृथ्व्यादिक
 चार. एटले पृथ्वीकाय, अष्काय, तेउकाय तथा वाउ
 काय, ए चार प्रकारना जीवोनी (पत्तेयं के०) प्रत्ये
 कनी (सत्तसत्तेव के०) सात सात लाख योनियो
 जाएवी. एम चारेनी सर्व मली अठावीश लह् योनि
 उं थई ॥ ४५ ॥ (पत्तेय तरूणं के०) प्रत्येक वन
 स्पतिकाय जीवोनी (दस के०) दस लह् योनियो ठे
 (इयरेसु के०) इतरेषु एटले एथी इतर जे साधारण
 वनस्पतिकाय जीवो ठे तेनी (चउदस लस्का के०)
 चउद लह् योनियो (हवंति के०) ठे. (विगलेंदिए

सु दो दो के०) विकलेंडिय एटले बेंडिय जीवोनी
 बे लाख, तेंडिय जीवोनी बे लाख, तथा चतुरिंडिय जी
 वोनी पण बे लाख योनियो जाणवी; अने (पंचिं
 दि तिरियाणं के०) पंचेंडिय तिर्यक् जीवोनी (च
 उरो के०) चार लक्ष योनियो ठे ॥ ४६ ॥ (चउरो
 नारय के०) नारकी जीवोनी चार लक्ष योनियो ठे,
 (सुरेसु चउरो के०) देवोनी पण चार लक्ष योनि
 यो ठे (मणुआण के०) मनुष्य प्राणीयोनी (चउद
 स हवंति के०) चौद लाख योनियो ठे. एवी रीतें
 (संपिंढियाय के०) बधीने एकठी करतां शरवाले
 (सवे के०) सर्व (चुलसी के०) चोराशी (लस्काउ
 के०) लाख (जोणीणं के०) योनियो आय ठे ॥ ४७ ॥

एवी रीतें संसारी जीवो विषयिक शरीरनुं मान, आ
 उखानी स्थिति, कायस्थिति, प्राण अने योनि ए
 पांच द्वार कहां. हवे सिद्ध जीवो विषयक कहे ठे:-

सिद्धाण नञि देहो, न आउ कम्मं
 न पाण जोणीउ ॥ साइ अणंता तेसि,
 ठिई जिणंदाऽऽ गमे जणिया ॥ ४८ ॥

अर्थ:- (सिद्धाण देहो नञि के०) सिद्ध परमा

તમાને શરીર નથી. માટે (ન આઠ કર્મ્મ કે ૦)
 આયું અને કર્મ પણ નથી. અને જ્યાં આયું ન હોય
 ત્યાં (પાણ જોળીત ન કે ૦) પ્રાણ અને યોનિ પણ
 નથી. એ સર્વનો અજાવ હોવાથી કાયસ્થિત્યાદિકનો
 પણ અજાવ દર્શાવ્યો. એમ સર્વ કર્મોપાધિ વિમુક્ત અ
 ને જેઠ લોકના અગ્રજાગને વિષે સ્થિત છે. (તેસિં
 કે ૦) તે સિદ્ધ જીવોની (સાડ અણંતા ટિઈ કે ૦)
 સાદિ અનંતસ્થિતિ, તે (જિણંદાડગમે કે ૦) જિનેંડ
 પ્રણીત સિદ્ધાંતોને વિષે (જણિયા કે ૦) કહી છે. એટલે
 જે દિવસે અહીંથી સિદ્ધમાં ગમન થાય તે દિવસે સિ
 દ્ધને સાદિપણું કહ્યું છે, અને ફરી ત્યાંથી ચવનનો
 અજાવ હોવાથી અનંતપણું છે ॥ ૪૮ ॥

હવે ફરિ સંસારી જીવવિષે કહે છે:-

કાલે અણાઈ નિહણે, જોળી ગહણંમિ
 જીસણે હૃદ ॥ જમિયા જમિહંતિ ચિરં,
 જીવા જિણ વયણ મલહંતા ॥ ૪૯ ॥

અર્થ:- આદિ એટલે પ્રારંભ, નિધન એટલે નાશ એ
 બન્ને શબ્દો વિનક્તિ વિનાના હોવાથી તેડનું એક અન્વ
 યિત પદ “આદિ નિધન” એમ થાય છે. એ પદનો અ

ર્થ વૃત્તિકાર આમ કરે છે:— જેનો પ્રારંભ અને નાશ
 દીઠામાં આવતો નથી, તેને અનાદિ નિધન કહિયેં. એ
 (અણાઈ નિહણે કાલે કે૦) અનાદિ અનંત કાલને
 વિષે (જિણ વચણ મલહંતા જીવા કે૦) હિતોપદેશ
 રૂપ જિનવચનને જે જીવો પામ્યા નથી, તેડ (જોણી
 કે૦) ચોરાશી લાખ સંખ્યાવાલી જે યોનિ તેણેં કરી
 (ગહણંમિ કે૦) મહા ગહન ડુઃખ દેનારો, (જીસણે
 કે૦) જયને દેનારો (ઇહ કે૦) ઇહાં વર્ણવ્યો એવો જે
 આ સંસાર તેને વિષે (જમિયા કે૦) અતીત કાલને
 વિષે જટકેલા છે, ફરિ (જમિદંતિ ચિરં કે૦) આગલ
 આગામિક કાલમાં પણ ઘણો ત્રમણ કરશે ॥ ૪૯ ॥

હવે ગ્રંથકાર પોતાના નામની સૂચના કરતો હતો
 ધર્મોપદેશ કહે છે:—

તા સંપડ સંપત્તે, મણુચ્ચત્તે હલ્લહે વિ
 સમ્મત્તે ॥ સિરિ સંતિ સૂરિ સિઠે,
 કરેહ જો નુક્કમં ધમ્મે ॥ ૫૦ ॥

॥ અર્થ:—(તા કે૦) તે પૂર્વોક્ત કારણ માટે (જો
 કે૦) હે જન્ય જીવો, (સંપડ કે૦) સાંપ્રત આ
 સમયને વિષે વશ દૃષ્ટાંતેં કરી (હલ્લહે કે૦) હુલ્લજ

